

EEN LEVEN LANG LEVENSLANG?

Een onderzoek naar de tenuitvoerlegging van
levenslange gevangenisstraf in Nederland

Naam:	Esmé van Kessel
Studentennummer:	2068739
Organisatie:	Verpaalen Advocaten
Datum:	29 mei 2017, Tilburg

Een leven lang levenslang?

Een onderzoek naar de tenuitvoerlegging van
levenslange gevangenisstraf in Nederland

Naam: Esmé van Kessel

Studentnummer Fontys: 274812

Studentnummer Avans: 2068739

Afstudereerorganisatie: Verpaalen Advocaten

Afstudeerperiode: 6 februari tot en met 12 mei

Afstudeermentor: mr. N.M.E. Verpaalen

Eerste afstudeerdocent: C.P. de Jong

Tweede afstudeerdocente: G. Verheijen

Onderwijsinstelling: Juridische Hogeschool Avans-Fontys HBO-rechten

Locatie: Tilburg

Datum: mei 2017

Plaats: Breda

Voorwoord

Voor u ligt mijn scriptie 'Levenslang, niet meer een leven lang'. Deze scriptie is in opdracht geschreven voor Verpaalen Advocaten ter afsluiting van mijn studie aan de Juridische Hogeschool Avans-Fontys te Tilburg. In deze scriptie ben ik gaan onderzoeken welke de knelpunten zijn omtrent de levenslange gevangenisstraf in Nederland. Zo kan aan Verpaalen Advocaten aanbevelingen gegeven worden hoe zij in de toekomst hun rechtsbijstand en/of hun verdedigingsstrategie kunnen verbeteren.

Ik wil graag een aantal personen bedanken die mij hebben geholpen om deze scriptie tot stand te laten komen. Allereerst wil ik mevrouw Verpaalen bedanken voor het vertrouwen in mij. Uiteraard ben ik haar ook dankbaar dat zij mij deze mooi kans heeft gegeven om bij haar kantoor mijn afstudeerstage te mogen doen. Ook wil ik graag mijn afstudeerdocent, de heer Kees de Jong, bedanken voor zijn begeleiding en feedback. Verder wil ik mijn tweede afstudeerdocent, mevrouw Goukje Verheijen, bedanken voor het nakijken. Daarnaast wil ik graag de geïnterviewden bedanken voor het meewerken aan dit onderzoek. Tot slot wil ik graag René Clarijs bedanken voor alle moeite die hij heeft gedaan om mijn scriptie goed af te ronden.

In deze scriptie is in relatie tot advocaat de vrouwelijke vorm gebruikt. Dit heeft als reden dat ik op mijn afstudeerstage alleen maar samenwerkte met vrouwelijke advocaten. De mannelijke vorm echter is gekoppeld aan het woord levenslanggestrafte. Dit heeft als oorzaak dat alle huidige 33 levenslanggestraften in Nederland allen van het mannelijk geslacht zijn.

Ik wens u veel plezier met het lezen van mijn scriptie!

Esmé van Kessel
Breda, mei 2017

Inhoudsopgave

SAMENVATTING	7
LIJST VAN AFKORTINGEN	8
1. INLEIDING	9
1.1 ORGANISATIE	9
1.2 AANLEIDING	9
1.3 PROBLEEMBESCHRIJVING	10
1.4 CENTRALE VRAAGSTELLING EN DEELVRAGEN	12
1.4.1 CENTRALE VRAAGSTELLING	12
1.4.2 DE DEELVRAGEN	12
1.5 DOELSTELLING ONDERZOEKSRAPPORT	12
1.6 ONDERZOEKSSTRATEGIEËN	12
1.7 BRONNEN EN METHODEN	13
1.8 LEESWIJZER	14
2. TOTSTANDKOMING VAN DE LEVENSLANGE GEVANGENISSTRAF IN NEDERLAND EN DE GRATIEWET	15
2.1 INLEIDING	15
2.2 DE TOTSTANDKOMING VAN DE LEVENSLANGE GEVANGENISSTRAF IN NEDERLAND	15
2.3 HET WETTELIJKE KADER	16
2.4 GRATIEWET	17
2.4.1 GRATIE TOT 1986	17
2.4.2 GRATIE NA 1986	17
2.4.3 HET WETTELIJKE KADER EN DE GRATIEPROCEDURE	18
2.5 LEVENSLANGGESTRAFTEN IN NEDERLAND	19
2.6 TUSSENCONCLUSIE	20
3. JURISPRUDENTIE VAN HET EHRM, DE HR EN HET HOF	21
3.1 INLEIDING	21
3.2 ARTIKEL 3 VAN HET EUROPEES VERDRAG VOOR DE RECHTEN VAN DE MENS	21
3.3 UITSPRAKEN EHRM MET BETREKKING TOT ARTIKEL 3 EVRM	22
3.3.1 VINTER	22
3.3.2 TUSSENCONCLUSIE	23
3.3.3 MURRAY	23
3.3.4 TUSSENCONCLUSIE	24
3.4 UITSPRAKEN VAN HET HOF EN DE HR	25
3.4.1 FAIG B.	25
3.4.2 TUSSENCONCLUSIE	25
3.4.3 MOORDBROERS	25
3.4.4 TUSSENCONCLUSIE	26
3.4.5 PASSAGEPROCES	26
3.4.6 TUSSENCONCLUSIE	27
3.5 TUSSENCONCLUSIE	27

4. DE LEVENSLANGE GEVANGENISSTRAF IN BELGIË EN DUITSLAND	29
4.1 INLEIDING	29
4.2 DE LEVENSLANGE GEVANGENISSTRAF IN BELGIË	29
4.3 DE LEVENSLANGE GEVANGENISSTRAF IN DUITSLAND	30
4.4 TUSSENCONCLUSIE	31
5. DE HUIDIGE WERKWIJZE BIJ VERPAALEN ADVOCATEN	33
5.1 INLEIDING	33
5.2. DE HUIDIGE WERKWIJZE IN DE PRAKTIJK VAN VERPAALEN ADVOCATEN	33
5.2.1 ALGEMEEN	33
5.2.2 VOORBEREIDING ZAAK WAAR LEVENSLANGE GEVANGENISSTRAF WORDT GEËIST	34
5.3 VERDEDIGINGSSTRATEGIE	34
5.4 TUSSENCONCLUSIE	35
6. PRAKTIJKERVARINGEN VAN DE ADVOCATEN EN DE KETENPARTNERS	36
6.1 INLEIDING	36
6.2 STRAFRECHTADVOCATEN	36
6.2.1 TENUITVOERLEGGING VAN DE LEVENSLANGE GEVANGENISSTRAF OP DIT MOMENT	36
6.2.2 DE HUIDIGE ONTWIKKELINGEN OP DIT MOMENT	37
6.2.3 WENSEN VOOR DE TOEKOMST MET BETREKKING TOT DE STRAF	38
6.2.4 DE KNELPUNTEN IN DE PRAKTIJK	39
6.3 OFFICIEREN VAN JUSTITIE	40
6.3.1 DE TENUITVOERLEGGING VAN DE LEVENSLANGE GEVANGENISSTRAF OP DIT MOMENT	40
6.3.2 DE HUIDIGE ONTWIKKELINGEN OP DIT MOMENT	40
6.3.3 WENSEN VOOR DE TOEKOMST MET BETREKKING TOT DE STRAF	41
6.3.4 DE KNELPUNTEN IN DE PRAKTIJK	41
6.4 STRAFRECHTER	41
6.4.1 DE TENUITVOERLEGGING VAN DE LEVENSLANGE GEVANGENISSTRAF OP DIT MOMENT	41
6.4.2 DE HUIDIGE ONTWIKKELINGEN OP DIT MOMENT	42
6.4.3 WENSEN VOOR DE TOEKOMST MET BETREKKING TOT DE STRAF	42
6.4.4 DE KNELPUNTEN IN DE PRAKTIJK	42
6.5 TUSSENCONCLUSIE	43
7. KNELPUNTEN EN VERBETERPUNTEN	44
7.1 INLEIDING	44
7.2 EMOTIES CLIËNT	44
7.2.1 KNELPUNT	44
7.2.2 VERBETERPUNT	44
7.3 LEVENSLANGE GEVANGENISSTRAF	44
7.3.1 KNELPUNT	44
7.3.2 VERBETERPUNT	44
7.4 RISICO VOOR VAKER LEVENSLANG	45
7.4.1 KNELPUNT	45
7.4.2 VERBETERPUNTEN	45
7.5 AFWACHTING POLITIEKE BESLUITVORMING	45
7.5.1 KNELPUNT	45
7.5.2 VERBETERPUNT	45

7.6 VOLDOENDE KENNIS	45
7.6.1 KNELPUNT	45
7.6.2 VERBETERPUNT	45
7.7 IDEEËN BELGIË EN DUITSLAND	45
7.8 TUSSENCONCLUSIE	46
 8. CONCLUSIE EN AANBEVELINGEN	 47
8.1 INLEIDING	47
8.2 UITZONDERINGSPOSITIE	47
8.2.1 CONCLUSIE	47
8.2.2. AANBEVELING	47
8.3 CRITERIA VAN DE HR EN HET EHRM	47
8.3.1 CONCLUSIE	47
8.3.2. AANBEVELING	48
8.4 DE BUURLANDEN	48
8.4.1 CONCLUSIE	48
8.4.2. AANBEVELING	48
8.5 KENNIS OPTIMALISERING	48
8.5.1. CONCLUSIE 1	48
8.5.2 AANBEVELING 1	48
8.5.3. CONCLUSIE 2	48
8.5.4 AANBEVELING 2	49
8.6 BEPERKT VERSCHIL VAN INZICHT	49
8.6.1 CONCLUSIE	49
8.6.2 AANBEVELING	49
8.7 DUURZAME ADVOCATUUR	50
8.7.1 CONCLUSIE	50
8.7.2 AANBEVELING	50
 LITERATUURLIJST	 51

De bijlagen zijn opgenomen in een aparte bundel

Samenvatting

Sinds 1886 heeft de levenslange gevangenisstraf een plaats gekregen in het Wetboek van Strafrecht. Een levenslanggestrafte kon een verzoek tot gratie indienen, zo had diegene enig perspectief op eventuele vrijlating. Echter, het is gebleken dat sinds 1986 maar één keer gratie is verleend. Dit betrof een man die terminaal ziek was. Gratie is verleend op basis van zijn ziekte en niet om de levenslanggestrafte terug te laten keren in de maatschappij. In de praktijk blijkt sinds 1986 gratie dus bijna nooit te worden verleend.

In 2013 heeft een uitspraak van het EHRM voor opschudding gezorgd omtrent de levenslange gevangenisstraf. In deze uitspraak heeft het EHRM een aantal voorwaarden geformuleerd waaraan de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf moet voldoen. Het is gebleken dat Nederland niet voldoet aan deze voorwaarden en dat een levenslange gevangenisstraf ook daadwerkelijk een leven lang is.

In 2016 heeft de HR geoordeeld dat de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf op dit moment in strijd is met artikel 3 EVRM. Een tweetal zaken is hierdoor aangehouden. De staatssecretaris van Veiligheid en Justitie heeft op 2 juni 2016 een voorstel ingediend om de levenslange gevangenisstraf te wijzigen zodat de rechters deze straf in de toekomst weer kunnen opleggen. Op dit moment voldoet het voorstel van de staatssecretaris niet aan de voorwaarden van de jurisprudentie.

Als er wordt gekeken naar de buurlanden van Nederland blijkt het dat levenslanggestraften daar onder andere de mogelijkheid hebben om vervroegd in vrijheid te worden gesteld.

Op dit moment heeft Verpaalen Advocaten een zaak waarbij de levenslange gevangenisstraf is geëist. Een zaak waarbij deze straf wordt geëist wordt niet anders voorbereid dan andere zaken. Wel is de (media) druk een stuk hoger.

De advocatuur en de ketenpartners hebben in grote lijnen dezelfde benadering inzake de tenuitvoerlegging van levenslange gevangenisstraf. Zij verschillen vooral op het punt van de termijn van een herbeoordeling. Afhankelijk van de gesprekspartners worden termijnen genoemd van vijftien, twintig, vijfentwintig of nog meer jaar. Tevens noemen de geïnterviewden een aantal knelpunten, zoals de moeilijke beheersbaarheid soms van emoties bij een cliënt, de vergrote kans dat rechters besluit tot levenslang als de wetgeving adequaat is aangepast aan de eisen van EHRM en HR, en de spanning omtrent de komende politieke besluitvorming met betrekking tot nieuwe wetgeving.

De aanbevelingen in het slothoofdstuk richten zich vooral op de nieuwe wetgeving en welke criteria daarvoor noodzakelijk zijn. Het belangrijkste criterium is dat de veroordeelde uitzicht moet hebben om vrij te komen. Dit kan gebeuren via een herbeoordeling binnen vijfentwintig jaar van zijn straf. Tevens heeft de Staat de plicht tot rehabilitatie en, indien noodzakelijk, het aanbieden van een passende medische behandeling.

Het ligt in de lijn van de verwachtingen dat uiteindelijk 5 september 2017 de staatssecretaris de Tweede Kamer een tweede voorstel aanbiedt ten aanzien van de wijziging omtrent de tenuitvoerlegging van levenslange gevangenisstraf. De advocatuur in Nederland en haar ketenpartners wachten met spanning op de brief. Daarna zullen de betrokkenen hun strategie en tactiek moeten aanpassen aan een nieuwe werkelijkheid. Dit onderzoek draagt bij aan de kennis omtrent dit onderwerp.

Lijst van afkortingen

BVerfGE	Bundesverfassungsgericht
EHRM	Europees Hof voor de Rechten van de Mens
EVRM	Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens
F.B.	Faig B.
GHvJ	Het Gemeenschappelijk Hof van Justitie
Hof	gerechtshof
HR	Hoge Raad
mr.	meester
M.	De heer Murray
OM	Openbaar Ministerie
Staatssecretaris	staatssecretaris van het ministerie van Veiligheid en Justitie
StGB	Strafgesetzbuch
WvSr	Nederlandse Wetboek van Strafrecht
WvSv	Nederlands Wetboek van Strafvordering

1. Inleiding

In het kader van de opleiding hbo-rechten aan de Juridische Hogeschool van Avans-Fontys wordt voor Verpaalen Advocaten een onderzoeksrapport geschreven. Er wordt een onderzoek verricht naar de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf in Nederland. Op dit moment zijn er bepaalde wijzigingen op komst met betrekking tot de levenslange gevangenisstraf. Verpaalen Advocaten wil zich mede door dit onderzoeksrapport voorbereiden op de nieuwe situatie ten aanzien van de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf. Zo kunnen de advocaten eventueel hun verdedigingsstrategie verbeteren.

Het in dit hoofdstuk beschreven onderzoeksplan geeft inzicht in zowel de onderzoeksformulering als de onderzoeksopzet van dit onderzoek. Er wordt eerst ingegaan op de organisatie in paragraaf 1.1, de aanleiding van het onderzoek in paragraaf 1.2 en de probleembeschrijving in paragraaf 1.3. Vervolgens komen de centrale vraagstelling (paragraaf 1.4.1), de deelvragen (paragraaf 1.4.2) en doelstelling paragraaf 1.5 aan bod. De onderzoeksstrategieën worden toegelicht in paragraaf 1.6, en tot slot worden de bronnen en methoden die gebruikt worden in dit onderzoeksrapport beschreven in paragraaf 1.7 en de leeswijzer in paragraaf 1.8 toegelicht

1.1 Organisatie

Verpaalen Advocaten is een advocatenkantoor in Breda dat gespecialiseerd is in strafzaken. Binnen het strafrecht kunnen de advocaten cliënten bijstaan in verschillende zaken: bij de politierechter, de meervoudige kamer van de rechtbank en het gerechtshof (Hof), maar ook kan een raadsman bij een strafzaak betrokken zijn wanneer een slachtoffer zich voegt in een strafzaak. Zij staan alle cliënten bij en maken geen onderscheid naar ernst van de feiten waarvan een cliënt verdacht wordt.¹

Daarnaast is mr. Verpaalen sinds 2015 gespecialiseerd in het jeugdrecht, zoals jeugdstrafrecht maar ook ondertoezichtstellingen door Bureau Jeugdzorg en uithuisplaatsingen van minderjarigen.

Verpaalen Advocaten is in 2009 opgericht door mevrouw mr. N.M.E. Verpaalen. Sinds 2013 is mevrouw mr. C.G.J.E. Lut werkzaam bij Verpaalen Advocaten. Afgelopen jaar is mevrouw F.W.M. Hopmans als advocaatstagiaire aan het werk gegaan.

1.2 Aanleiding

Op 2 juni 2016 heeft de staatssecretaris van het ministerie van Veiligheid en Justitie, de heer Dijkhoff (hierna: staatssecretaris), een brief geschreven aan de Tweede Kamer met een voorstel tot wijzigingen in de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf. Door verschillende uitspraken, zowel internationaal als nationaal, staat de levenslange gevangenisstraf onder druk.²

Verschillende rechters hebben hun kritiek geuit over de manier waarop Nederland de levenslange gevangenisstraf uitvoert. Sommige rechters hebben zelfs bewust geen levenslange gevangenisstraf opgelegd, omdat zij menen dat de tenuitvoerlegging nu in strijd is met artikel 3 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM).³

In een uitspraak van 24 november 2015 heeft de rechtbank Noord-Nederland, locatie Assen, geoordeeld dat het opleggen van een levenslange gevangenisstraf niet in strijd is met artikel 3 EVRM, maar dat de praktijk op gespannen voet staat met de eisen van artikel 3 EVRM. Er is namelijk nauwelijks tot geen kans op enige voortijdige beëindiging van de levenslange gevangenisstraf.⁴ Daarnaast heeft de Hoge Raad (HR) in een arrest op 5 juli 2016 geoordeeld dat de levenslange gevangenisstraf inhumain is omdat er geen enkele kans op vrijlating is. Daardoor is volgens de rechter de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf in strijd met artikel 3 EVRM. De tenuitvoerlegging moet

¹ 'Werkwijze', Verpaalen Advocaten, www.verpaalenadvocaten.nl (zoek op *werkwijze*).

² Dijkhoff juni 2016, p. 1.

³ Dijkhoff juni 2016, p. 2.

⁴ Rb. 24 november 2015, ECLI:NL: RBNNE:2015:5389.

worden aangepast door middel van een herbeoordeling. Deze dient na niet meer dan vijftientig jaar na oplegging van de levenslange gevangenisstraf plaats te vinden.⁵ Dit heeft het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) al in 2013 bepaald in de zaak Vinter.⁶ Bij de probleembeschrijving wordt verder op deze zaak ingegaan. De staatssecretaris wil daarom dat de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf wordt aangepast, zodat de straf ook in de toekomst opgelegd kan worden en 'Europees rechtelijk-proof' wordt. De staatssecretaris stelde in 2016: *"De zwaarste straf moet beschikbaar blijven voor de zwaarste criminelen en de zwaarste misdrijven. Deze aanpassingen zijn noodzakelijk om te voorkomen dat levenslang een dode letter in de wet wordt."*⁷

De staatssecretaris wil dat gedurende de eerste vijftientig jaren gevangenisstraf van een levenslanggestrafte vooral in het teken staan van bestraffing en vergelding. Na vijftientig jaar wil de staatssecretaris een herbeoordeling laten uitvoeren. Hierbij wordt gekeken of de levenslanggestrafte in aanmerking komt voor trainingen die op terugkeer in de vrije samenleving zijn gericht. Bij de toetsing worden er onderzoeken verricht: een onderzoek in het Pieter Baan Centrum en een 'nabestaanden- en slachtofferonderzoek'. Bij het onderzoek in het Pieter Baan Centrum wordt een risicoanalyse uitgevoerd, waarbij wordt gekeken of er sprake is van recidivegevaar. Vervolgens beoordeelt een adviescollege de uitslag van het onderzoek binnen het Pieter Baan Centrum en kijkt het adviescollege of de levenslanggestrafte in aanmerking komt voor trainingen gericht op re-integratie. Daarbij geldt wel dat binnen het huidige voorstel van de staatssecretaris, hij zelf plaats neemt in het adviescollege. Verder wil de staatssecretaris dat er twee juristen en twee deskundigen plaatsnemen in het adviescollege.

Op het moment dat een levenslanggestrafte in aanmerking komt voor re-integratie, moet diegene deelnemen aan een tweetal trainingen. Het gaat hier om de training 'cognitieve vaardigheden'. Bij die training leren daders hun impulsieve gedrag en agressie te beheersen.⁸ Daarnaast is er een training 'Kies voor verandering'. Deze training richt zich op de vraag hoe de gedetineerde zijn leven weer op de rails krijgt en op de vraag hoe hij wil werken aan een bestaan zonder criminaliteit.⁹ Het verloop van de trainingen wordt periodiek geëvalueerd. Dit heeft als gevolg dat eventueel verlof mogelijk is. Door middel van verlof kan een levenslanggestrafte weer wennen aan de maatschappij. Zo kan een levenslanggestrafte laten zien dat hij er klaar voor is om weer terug te keren.¹⁰

Bij het nabestaanden- en slachtofferonderzoek kunnen de nabestaanden en eventueel de slachtoffers gehoord worden inzake een eventuele herbeoordeling.

1.3 Probleembeschrijving

Op grond van artikel 10 van het Nederlandse Wetboek van Strafrecht (WvSr) is een gevangenisstraf in Nederland levenslang of tijdelijk. Voor onder andere moord kan een levenslange gevangenisstraf worden opgelegd; levenslange gevangenisstraf geldt daarbij dan ook als de maximale straf. De rechter gebruikt deze straf alleen voor de meest ernstigste misdrijven.¹¹

In 1870 werd in Nederland de doodstraf afgeschaft waarna een wetsvoorstel kwam tot om levenslange gevangenisstraf in te voeren. In Nederland is de levenslange gevangenisstraf, in tegenstelling tot de algemene maatschappelijke opvatting, ook daadwerkelijk levenslang. Net als de tenuitvoerlegging van de doodstraf werkt de

⁵ HR 5 juli 2016, ECLI:NL:HR:2016:1361.

⁶ EHRM 9 juli 2013, nrs. 66069/09, 130/10, 3896/10, (Vinter and others/United Kingdom).

⁷ 'Maatregelen nodig om levenslange straf levensvatbaar te houden', Rijksoverheid, www.rijksoverheid.nl (zoek op *Levenslange gevangenisstraf*).

⁸ 'Training cognitieve vaardigheden', Reclasseringsorganisatie, www.reclassering.nl (zoek op *Cova training*).

⁹ 'Dagbesteding', Dienst justitiële inrichting, www.dji.nl (zoek op *training*).

¹⁰ Artikel 14 lid 1 sub a van de wet regeling tijdelijk verlaten van de inrichting.

¹¹ *Kamerstukken II 2016/17, 29279, 325, p. 2.*

tenuitvoerlegging van de levenslange straf 'tot de dood erop volgt'.¹²

Dit is in Nederland anders geregeld dan in veel andere landen van Europa. In deze landen, waar ook een levenslange gevangenisstraf kan worden opgelegd, betekent levenslang namelijk niet daadwerkelijk 'een leven lang'. De meeste landen kennen vaak een systeem waarbij na een aantal jaren (bijvoorbeeld na twintig jaar) wordt getoetst of de levenslange gevangenisstraf nog steeds toegepast moet blijven of dat de veroordeelde in aanmerking komt voor vervroegde invrijheidsstelling. Nederland kent dit systeem van een herbeoordeling niet en kent alleen maar gratie als buitengewoon rechtsmiddel om de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf aan te vechten. Gratie wordt in Nederland sinds 1986 feitelijk nooit verleend.

In 2013 heeft het EHRM in de zaak Vinter bepaald dat, indien de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf kan worden verkort, er geen sprake is van schending van artikel 3 EVRM, ook niet wanneer de straf volledig wordt uitgezeten.¹³ Het EHRM stelde dat een levenslange gevangenisstraf en de tenuitvoerlegging daarvan, ook als dit 'een leven lang' inhoudt, niet per definitie strijdig is met artikel 3 EVRM. Tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf is verenigbaar met het EVRM als enige kans op vrijlating bestaat (*any prospect of release*) én er moet op enig moment sprake zijn van een herbeoordeling of voortzetting van de straf nog geschikt en/of noodzakelijk is. Het EHRM oordeelde dat die herbeoordeling niet later mag plaatsvinden dan vijftwintig jaar na aanvang van de straf.¹⁴

Op 5 juli 2016 heeft de HR voor opschudding gezorgd in een uitspraak met betrekking tot de levenslange gevangenisstraf in Nederland.¹⁵

Op 11 oktober 2012 heeft de rechtbank Rotterdam, locatie Dordrecht, een verdachte veroordeeld tot levenslange gevangenisstraf wegens viervoudige moord. Volgens de rechter is deze verdachte meedogenloos te werk gegaan en acht hij de kans op recidive in de toekomst aannemelijk.

De verdachte is tegen de veroordeling van de rechter in hoger beroep gegaan. Op 19 januari 2015 heeft het Hof in Den Haag bepaald dat de verdachte levenslang de gevangenis in moet. Dit is even zwaar als de straf die de rechtbank heeft opgelegd. De verdachte heeft tegen de veroordeling van het Hof cassatie ingediend bij de HR. Hierbij was de vraag aan orde of de levenslange gevangenisstraf in stand kan blijven. De HR heeft hier geoordeeld dat op dit moment de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf in strijd is met artikel 3 EVRM omdat er op dit moment geen moment is voor een herbeoordeling en de levenslanggestrafte geen perspectief heeft op vervroegde vrijlating. De levenslanggestrafte moet feitelijk en wettelijk zicht op vrijheid hebben. Hierdoor heeft de HR deze zaak, in afwachting van politieke besluitvorming, aangehouden tot 5 september 2017.¹⁶ In hoofdstuk 3 wordt er in paragraaf 3.3.3 verder ingegaan op deze zaak.

Verpaalen Advocaten (mr. C.G.J.E. Lut) heeft nu een zaak in behandeling waarin levenslange gevangenisstraf is geëist, zowel in eerste aanleg voor de rechtbank Noord-Nederland, locatie Assen, alsmede voor het Hof Leeuwarden.

Bovenstaande maakt het voor Verpaalen Advocaten wenselijk om nader onderzoek te doen naar de wijzigingen met betrekking tot de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf. Zo kunnen zij, al in de fase van de berechting en eventuele oplegging van de straf, hun verdedigingsstrategie in dit soort zaken daarop afstemmen.

¹² WODC 2013, p. 7.

¹³ EHRM 9 juli 2013, nrs. 66069/09, 130/10, 3896/10, (Vinter and others/United Kingdom).

¹⁴ EHRM 9 juli 2013, nrs. 66069/09, 130/10, 3896/10, (Vinter and others/United Kingdom).

¹⁵ HR 5 juli 2016, ECLI:NL:HR:2016:1325.

¹⁶ HR 5 juli 2016, ECLI:NL:HR:2016:1325.

1.4 Centrale vraagstelling en deelvragen

In deze paragraaf wordt ingegaan op de centrale vraagstelling. Tevens zullen zes deelvragen worden gepresenteerd die in de hoofdstukken 2 tot met 7 nader worden uitgewerkt.

1.4.1 Centrale vraagstelling

Welke aanbevelingen kunnen worden gegeven aan Verpaalen Advocaten, ter verbetering van de rechtsbijstand en/of verdedigingsstrategie in zaken waarin een oplegging van een levenslange gevangenisstraf wordt overwogen, door toetsing van de huidige praktijk van rechtsbijstand aan de actuele eisen die in de wet en in de jurisprudentie van (EHRM en HR) worden gesteld?

1.4.2 De deelvragen

De zes deelvragen zijn:

Deelvraag 1: Hoe is de levenslange gevangenisstraf in Nederland geregeld?

Deelvraag 2: Welke juridische knelpunten c.q. problemen met betrekking tot de oplegging en tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf zijn er op dit moment?

Deelvraag 3: Hoe ziet de wetgeving inzake levenslange gevangenisstraf in België en Duitsland eruit?

Deelvraag 4: Wat is de huidige werkwijze van Verpaalen Advocaten omtrent de verdediging in zaken waarin een levenslange gevangenisstraf wordt overwogen?

Deelvraag 5: Hoe denken de advocatuur en de ketenpartners over de oplegging en tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf.

Deelvraag 6: Welke verbeterpunten kunnen er worden ingezet om de verdediging voor de advocatuur in zaken waarin een levenslange gevangenisstraf wordt opgelegd c.q. geëist goed te laten verlopen?

1.5 Doelstelling onderzoeksrapport

Op 29 mei 2017 wordt aan Verpaalen Advocaten een onderzoeksrapport aangeboden. Daarin worden praktische aanbevelingen gegeven met betrekking tot wijzigingen in de strategie van rechtsbijstand wanneer oplegging en tenuitvoerlegging van een levenslange gevangenisstraf een reële optie is. Hierdoor krijgen de advocaten, mr. N.M.E. Verpaalen en mr. C.C.G.J. Lut, een beter inzicht in hoe zij toekomstige cliënten die een levenslange gevangenisstraf opgelegd kunnen krijgen, goed kunnen bijstaan.

1.6 Onderzoeksstrategieën

In dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van het recht en de praktijk. Bij deelvraag één, twee en drie is er sprake van een inhoudsanalyse. Er wordt namelijk gebruik gemaakt van bestaand materiaal.¹⁷ De eerste drie deelvragen vormen het theoretisch kader, deelvraag vier en vijf vormen het praktische kader van het onderzoek.

Bij de eerste drie deelvragen is er een analyse gemaakt van verschillende rechtsbronnen, namelijk de Nederlandse en Europese wetgeving, parlementaire stukken en de nationale en internationale jurisprudentie. Daarnaast is er literatuur geanalyseerd, te weten artikelen uit vaktijdschriften en documenten. In de volgende paragraaf worden de bronnen specifiek toegelicht. Alle rechtsbronnen en literatuur worden op nauwkeurige wijze geselecteerd. Door gebruik te maken van de meest recente uitgave kan de literatuur als betrouwbaar worden aangemerkt. De documenten en vaktijdschriften worden via Kluwer Navigator geraadpleegd. Doordat alle informatie die wordt gebruikt in de voetnoten wordt vermeld, is het voor de lezer van het onderzoeksrapport goed te achterhalen waar alle

¹⁷ Van Schaaijk 2015, p. 88.

informatie vandaan komt.

Tot slot wordt bij deelvraag vier en vijf praktijkonderzoek verricht.

Bij deelvraag vier wordt de huidige werkwijze van Verpaalen Advocaten uiteengezet.

Bij deelvraag vijf worden interviews gehouden met personen binnen de advocatuur en de ketenpartners. Er is gekozen voor een half gestructureerde vorm van interview. Er worden vragen opgesteld, maar daarnaast bestaat ook ruimte voor eigen inbreng van de geïnterviewden.¹⁸ Om de betrouwbaarheid van de interviews te waarborgen, worden de interviews opgenomen. Dit heeft als voordeel dat de interviews achteraf beluisterd kunnen worden. Daarnaast kunnen de interviews ook door andere personen beluisterd worden; hiermee kunnen eventuele verschillende interpretaties vermeden worden. Doordat interviews vaker en door meerdere personen kunnen worden beluisterd, kan de betrouwbaarheid van de interviews worden gewaarborgd.

1.7 Bronnen en methoden

Hierboven is uitgelegd welke bronnen worden gebruikt in het onderzoek en de verantwoording van deze bronnen. Hieronder wordt uitgelegd welke bronnen er specifiek per deelvraag worden gebruikt. Daarnaast worden ook de onderzoeksmethoden uitgelegd.

Bij de *eerste deelvraag* gaat het over de totstandkoming van de levenslange gevangenisstraf in Nederland en de Gratiwet.

Om deze vraag te kunnen beantwoorden wordt gebruik gemaakt van verschillende bronnen zoals rechtsbronnen, internetbronnen, literatuur en documenten. De rechtsbron die voor deze deelvraag wordt geraadpleegd is de wet. Het gaat dan voornamelijk over het WvSr en Gratiwet. Deze wetten zijn nodig om een duidelijke weergave te geven van het wettelijk kader van de levenslange gevangenisstraf in Nederland. Daarnaast worden internetbronnen geraadpleegd voor informatie over de feitelijke cijfers van de levenslanggestraften in Nederland.¹⁹

Om de totstandkoming van de levenslange gevangenisstraf in Nederland uit te leggen wordt gebruik gemaakt van vaktijdschriften^{20 21 22}

Ten slotte wordt gebruik gemaakt van verschillende documenten zoals Kamerstukken en rapporten.^{23 24 25} Er wordt bij deze deelvraag gebruik gemaakt van een inhoudsanalyse. Het gaat om bestaand materiaal namelijk de wet, vakliteratuur, Kamerstukken en documenten.

Voor het beantwoorden van *deelvraag twee* wordt gekeken naar de knelpunten c.q. problemen omtrent de oplegging en tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf in het algemeen. Bij deze deelvraag wordt gebruik gemaakt van rechtsbronnen namelijk de wet, nationale en internationale jurisprudentie. Bij de wet wordt gekeken naar de artikelen die van belang zijn. De wetten die hierbij gebruikt worden zijn het WvSr, het Wetboek van Strafvordering (WvSv) en EVRM. Om de knelpunten goed in beeld te krijgen, worden verschillende nationale en internationale jurisprudentie geanalyseerd, met elkaar vergeleken en uitgewerkt.^{26 2728}

¹⁸ Van Schaaijk 2015, p. 88.

¹⁹ Forum levenslang 2016, p. 1.

²⁰ Hattum 2016, p. 1767-1772.

²¹ Ten voorde 2003, p. 270-280.

²² Hirsch Ballin 2010, p. 78-82.

²³ WODC 2013.

²⁴ Kamerstuk II 1984/85, 19075, 3, p. 7 (MvT).

²⁵ Kamerstuk II 2009/10, 32123, 10, p. 12.

²⁶ Rb. 24 november 2015, ECLI:NL: RBNNE:2015:5389.

²⁷ EHRM 26 april 2016, nr. 10511/10, (Murray/The Netherlands).

²⁸ EHRM 9 juli 2013, nrs. 66069/09, 130/10, 3896/10, (Vinter and others/United Kingdom).

Ook bij deze deelvraag gaat het om een inhoudsanalyse. Ook hier is weer gebruik gemaakt van bestaand materiaal namelijk de wet en jurisprudentie.

Voor het beantwoorden van *deelvraag drie* wordt onderzocht hoe de tenuitvoerlegging van levenslange gevangenisstraf in de buurlanden van Nederland is geregeld. Omdat de Engelse situatie al uitvoerig aan bod komt in de zaak Vinter, wordt hier vooral gefocust op de situatie van België en Duitsland. De analyse van beide systemen in relatie tot het Nederlandse kan leiden tot ideeën.

Om de *vierde deelvraag* te kunnen beantwoorden is er een dossierstudie gedaan. Door het dossier te analyseren kan gekeken worden hoe op dit moment de huidige werkwijze bij Verpaalen Advocaten is. Daarnaast is er een aantal vragen gesteld aan mr. Lut of zij een andere werkwijze heeft bij zaken waar een levenslange gevangenisstraf is geëist. Tot slot wordt de verdedigingsstrategie besproken. De knelpunten die zijn gebleken bij de analyse van de derde deelvraag worden niet uitvoerig toegelicht, maar komen later terug in hoofdstuk 7.

Bij *deelvraag vijf* worden met personen binnen de advocatuur en de ketenpartners interviews gehouden. De personen die worden geïnterviewd zijn advocaten, een rechter en officieren van justitie. Zij worden geïnterviewd omdat ze beroepshalve te maken (kunnen) hebben met levenslange gevangenisstraf. Hierbij wordt gekeken hoe zij op dit moment denken over de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf, waar zij op dit moment tegenaan lopen in de praktijk en wat hun wensen zijn om veranderingen in de tenuitvoerlegging aan te brengen.

In *deelvraag zes* worden de knelpunten, de wensen en eventuele ideeën die in deelvraag vier en vijf naar voren zijn gekomen, geanalyseerd en beoordeeld op hun bruikbaarheid voor de praktijk. Zo kunnen eventuele verbeterpunten en mogelijkheden die de personen tijdens het interview hebben aangehaald, worden geïnventariseerd. Daarnaast wordt gekeken naar de aanpassingen die de geïnterviewden graag zien als het gaat om de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf. In het verlengde daarvan kunnen voorstellen worden gedaan om de verdedigingsstrategie te verbeteren die zij voor hun cliënten nodig hebben. Voor deze deelvraag wordt de informatie uit deelvraag vier gebruikt. Vervolgens worden de ideeën uit deelvraag vijf verwerkt. Deelvraag zes is een redeneervraag waarbij het aankomt op de denkracht van de onderzoeker. Hier wordt dus uiteindelijk een conclusie gegeven op zowel het juridische als het praktische gedeelte.²⁹

1.8 Leeswijzer

Deze scriptie bestaat uit twee delen, namelijk onderzoek naar het recht en daarnaast onderzoek naar de praktijk. In het tweede hoofdstuk wordt het juridisch kader omtrent de totstandkoming van de levenslange gevangenisstraf in Nederland uiteengezet. Daarnaast wordt de Gratiwet besproken. In het derde hoofdstuk worden er verschillende uitspraken besproken van het EHRM, HR en het Hof. Deze uitspraken hebben te maken met de tenuitvoerlegging van levenslange gevangenisstraf. In hoofdstuk vier wordt gekeken hoe de levenslange gevangenisstraf in België en Duitsland is geregeld.

In het tweede gedeelte is onderzoek gedaan naar de praktijk. In het vijfde hoofdstuk wordt toegelicht hoe de huidige werkwijze bij Verpaalen Advocaten op dit moment is en hun verdedigingsstrategie. Bij het zesde hoofdstuk zijn de interviews uitgewerkt. De knelpunten die in dat hoofdstuk naar voren zijn gekomen worden in hoofdstuk 7 besproken, alwaar tevens verbeterpunten worden aangereikt. In het slothoofdstuk worden algemene conclusies getrokken en aanbevelingen gedaan om de rechtsbijstand en/of verdedigingsstrategie te verbeteren voor Verpaalen Advocaten.

²⁹ Van Schaaijk 2015, p. 74.

2. Totstandkoming van de levenslange gevangenisstraf in Nederland en de Gratiwet

2.1 Inleiding

Zoals in het vorige hoofdstuk is aangegeven richt de centrale vraag in dit onderzoek zich op de kwestie welke aanbevelingen kunnen worden gegeven om de rechtsbijstand en/of de verdedigingsstrategie in het kader van levenslange gevangenisstraf te verbeteren. Dit wordt stapsgewijs gedaan. In dit hoofdstuk wordt geprobeerd inzicht te krijgen omtrent de totstandkoming van de levenslange gevangenisstraf en de Gratiwet in Nederland om een specifiek antwoord te vinden op de deelvraag: *Hoe is de levenslange gevangenisstraf in Nederland geregeld?* De beantwoording van deze vraag vormt de basis om Verpaalen Advocaten een goed advies te kunnen geven omtrent de levenslange gevangenisstraf. Het is de bedoeling door middel van dit hoofdstuk informatie te leveren omtrent de levenslange gevangenisstraf en de gratieprocedure.

Als eerste zal er in paragraaf 2.2 de totstandkoming van de levenslange gevangenisstraf worden besproken.

In paragraaf 2.3 komt het wettelijke kader van de levenslange gevangenisstraf aanbod. In paragraaf 2.4 wordt de Gratiwet toegelicht, wat op dit moment de enige mogelijkheid is tot verkorting van de levenslange gevangenisstraf.

In paragraaf 2.5 wordt ingegaan op het aantal levenslanggestraften in Nederland en hoe vaak deze straf is geëist en opgelegd. Dit hoofdstuk wordt in paragraaf 2.6 afgesloten met een tussenconclusie.

2.2 De totstandkoming van de levenslange gevangenisstraf in Nederland

In 1811 werd het Franse wetboek van strafrecht, de Code Penál, Nederland opgelegd. Een onderdeel hierbij vormde de levenslange dwangarbeid. Nadat Frankrijk in 1813 was verslagen werd de levenslange dwangarbeid uit het wetboek verwijderd. In plaats van deze levenslange dwangarbeid werd daarop de lijfstraf en een gevangenisstraf ingevoerd voor de duur van (maximaal) twintig jaar.³⁰

In 1870 vond de afschaffing van de doodstraf plaats. In het wetsvoorstel werd vervolgens voorgesteld om de levenslange gevangenisstraf in te voeren in ruil voor de doodstraf. Op dat moment was de doodstraf de zwaarste straf in het WvSr. De Tweede Kamer was het niet eens over de invoering van de levenslange gevangenisstraf.

Door verschillende Kamerleden werden er argumenten ingebracht om de invoering van de levenslange gevangenisstraf tegen te gaan. Ten eerste vonden velen dat de levenslange gevangenisstraf een te zware sanctie was. Ze vonden dat deze straf niet thuishoort in Nederland. Ten tweede gaven ze aan dat de straf niet zou passen in het Nederlandse straffenarsenaal. Dit straffenarsenaal zou gericht zijn op verbetering van de veroordeelde middels oplegging van een straf. Door de levenslange detentie zou de veroordeelde 'verloren' zijn, er zou geen sprake zijn van verbetering en zou hij voor de maatschappij nutteloos worden. Tot slot werd er aangevoerd dat de levenslange gevangenisstraf onrechtvaardig is. Wanneer iemand van 32 jaar levenslang krijgt opgelegd, zit diegene in verhouding langer vast dan een persoon van 59 jaar. De gevangenisstraf moet voor iedereen gelijk zijn.³¹

In 1886, bij de inwerkingtreding van het WvSr, stond de levenslange gevangenisstraf opnieuw ter discussie. Verschillende Kamerleden waren het nog steeds niet eens over de invoering van de levenslange gevangenisstraf. Ook de heer Modderman, destijds minister van Justitie, was het niet eens met de invoering van de levenslange gevangenisstraf. Hij gaf aan dat er bij de levenslange gevangenisstraf sprake moet zijn van de zogenaamde dubbele waarborg. Dit betekende dat de straf alleen opgelegd kon worden bij de zwaarste

³⁰ Ten Voorde 2003, p. 271.

³¹ Ten Voorde 2003, p. 272.

misdrifven. Daarnaast werd de straf alleen opgenomen in het WvSr als het altijd in combinatie was met een tijdelijke gevangenisstraf van maximaal twintig jaar. De rechter moest de mogelijkheid krijgen om te kiezen tussen een tijdelijke gevangenisstraf of een levenslange gevangenisstraf op grond van artikel 10 WvSr. Om ervoor te zorgen dat de doodstraf voorgoed werd afgeschaft, bleef de levenslange gevangenisstraf bestaan in het sanctiebestel.³² Het recht op gratie bleef aanwezig. Hierdoor had een levenslanggestrafte de mogelijkheid om te kunnen terugkeren in de samenleving en zijn leven te beteren. Sinds 1886 is de levenslange gevangenisstraf opgenomen in het WvSr.³³

2.3 Het wettelijke kader

Sinds 1870 kan de rechter kiezen tussen het opleggen van een tijdelijke gevangenisstraf of een levenslange gevangenisstraf. Dit komt voort uit artikel 10 lid 1 WvSr: 'De gevangenisstraf is levenslang of tijdelijk'. Op grond van artikel 10 lid 4 WvSr is een tijdelijke gevangenisstraf maximaal dertig jaar. De levenslange gevangenisstraf daarentegen is in Nederland ook daadwerkelijk een leven lang. Een levenslanggestrafte zit tot zijn dood in de gevangenis. Alleen door middel van gratie kan een levenslanggestrafte eventueel vervroegd in vrijheid worden gesteld. De mogelijkheid tot gratie en het wettelijk kader worden in de volgende paragraaf toegelicht.

De levenslange gevangenisstraf kan niet voor elk delict worden opgelegd. Er wordt levenslang geëist voor de ernstigste misdrijven, misdrijven die de samenleving schokken. Het bekendste delict waarvoor een levenslange gevangenisstraf staat is 'moord' op grond van artikel 289 WvSr.

Naast moord zijn er ongeveer dertig andere delicten waarvoor een levenslange gevangenisstraf opgelegd kan worden. Voorbeelden hiervan zijn: misdrijven met terroristisch oogmerk, zoals 'gijzeling met terroristisch oogmerk' (artikel 282b WvSr), misdrijven tegen de veiligheid van de staat (artikel 92 WvSr en verder), misdrijven tegen de koninklijke waardigheid (artikel 108 WvSr en verder) en misdrijven tegen de veiligheid van personen, zoals 'het doen verongelukken van een (lucht)vaartuig' (artikel 168 WvSr).³⁴ De levenslange gevangenisstraf kan voorts ook voor andere misdrijven worden opgelegd dan de misdrijven genoemd in het WvSr. Deze misdrijven staan genoemd in de Wet Internationale Misdrijven van 2003. Een voorbeeld van een internationaal misdrijf zijn 'oorlogsmisdrijven'. Daaronder wordt ondermeer gesproken over een levenslange gevangenisstraf in geval van plundering, verkrachting en het doden van burgers. Hierbij gaat het om misdaden die tijdens een oorlog zijn uitgevoerd.³⁵

De misdrijven waarbij tot op heden een levenslange gevangenisstraf is opgelegd, zijn enkelvoudige en meervoudige moord (artikel 289 WvSr), enkelvoudige en meervoudige gekwalificeerde doodslag (artikel 289 WvSr), opzettelijk een ontplofing teweegbrengen indien iemand zijn leven in gevaar is of leidt tot de dood (artikel 157 lid 3 WvSr) en moord met terroristisch oogmerk (artikel 289 WvSr jo 83 lid 1 onder e WvSr).³⁶

Aan kinderen die de leeftijd van achttien jaar nog niet bereikt hebben tijdens het plegen van een delict mag op grond van artikel 37 Internationaal Verdrag inzake van de Rechten van het Kind³⁷ en artikel 77B WvSr de levenslange gevangenisstraf niet opgelegd worden.³⁸

³² Ten Voorde 2003, p. 274.

³³ Ten Voorde 2003, p. 275.

³⁴ Forum levenslang 2015, p 18.

³⁵ Artikel 5 Wet internationale misdrijven van 2003.

³⁶ Forum levenslang 2015, p 8.

³⁷ In tegenstelling tot wat algemeen gedacht wordt is de term IVRK onjuist en behoort deze VRK te zijn. Zie Willems 2006.

³⁸ Forum levenslang 2015, p 6.

2.4 Gratiwet

In Nederland is gratie de enige manier voor een levenslanggestrafte tot verkorting van de levenslange gevangenisstraf. Bij gratie wordt een onherroepelijke straf of maatregel verminderd, veranderd of kwijtgescholden die door de rechter is opgelegd.³⁹ Zijne Majesteit de Koning verleent gratie bij Koninklijk Besluit. De koning krijgt in elk geval advies van de rechter en de minister van Veiligheid en Justitie. Daarnaast kan in sommige gevallen het OM ook een advies uitbrengen. Alle verzoeken tot gratie worden individueel voorgelegd aan de koning.⁴⁰

In 1988 is de Gratiwet in werking getreden in Nederland. Hoewel pas vanaf 1988 een wettelijke grondslag bestaat voor het verlenen van gratie, is vóór die tijd vaak gratie verleend aan levenslanggestraften. Hierna wordt eerst de gratieperiode tot 1986 besproken, daarna wordt de gratieperiode besproken vanaf het moment van invoering van de Gratiwet. Tot slot volgt het wettelijke kader en de procedure.

2.4.1 Gratie tot 1986

Tot 1986 is aan vrijwel alle levenslanggestraften gratie verleend. De gronden waarop gratie verleend kon worden waren als volgt: de verdachte moest berouw tonen, hij had inzicht in de gepleegde daad en hij moest goed gedrag laten zien. Daarnaast werd gekeken naar de geestelijke en lichamelijke toestand van de veroordeelde, het recidivegevaar moest aanzienlijk verminderd zijn en er moest een mogelijkheid zijn voor reclasseringstoezicht. Gratie werd vaak verleend om de veroordeelde te beschermen voor een proces tot achteruitgang in de gevangenis. Bovendien gaf het hoop aan de veroordeelde en zijn naasten dat diegene ooit weer vrij zou kunnen komen.⁴¹

Op het moment dat iemand vijftien tot zeventien jaar in detentie had gezeten werd de levenslange gevangenisstraf omgezet in een straf van drieëntwintig jaar. Deze straf kon ook weer verkort worden indien er sprake was van goed gedrag. De veroordeelde zat, na aftrek, gemiddeld zeventien jaar in detentie. De laatste paar maanden van de straf werden doorgebracht in een behandelkliniek. Zo kreeg de veroordeelde de mogelijkheid om zich te laten behandelen. Na de behandeling kon de veroordeelde dan terugkeren in de maatschappij.⁴²

Tussen 1889 en 1970 is aan 48 personen een levenslange gevangenisstraf opgelegd. Uiteindelijk werd aan 40 van deze personen gratie verleend. Van de andere acht personen zijn er vijf overleden tijdens een periode van detentie. Twee andere personen zijn overleden in 's Rijks Krankzinnigengesticht in Eindhoven⁴³ en er is één persoon ontsnapt. Tot aan 1986 is de laatste gratiëring aan Hans van Zon verleend. Hij werd op 13 december 1967 gearresteerd. In maart 1970 werd hij veroordeeld, voor drievoudige moord, tot een levenslange gevangenisstraf. Zijn levenslange gevangenisstraf werd omgezet naar 28,5 jaar, waar weer één derde afging wegens goed gedrag. Na negentien jaar kwam Hans van Zon in 1986 vrij.⁴⁴

2.4.2 Gratie na 1986

Na de laatste gratiëring in 1986 is er nog maar één keer gratie verleend. Dit betrof een Nederlandse man die in Duitsland was veroordeeld tot een levenslange gevangenisstraf wegens een tweevoudige moord.

⁴⁵In Duitsland is het zo geregeld dat er na vijftien jaar een herbeoordeling plaatsvindt. Hierdoor komt de veroordeelde in aanmerking voor voorwaardelijke invrijheidsstelling. Echter, indien er sprake is van 'bijzonder zware schuld', wat inhoudt dat er meerdere en/of

³⁹ Artikel 20 Gratiwet.

⁴⁰ Artikel 9 Gratiwet.

⁴¹ Forum levenslang 2015, p.17.

⁴² Forum levenslang 2015, p.6.

⁴³ Zo werd een psychiatrische inrichting vroeger genoemd.

⁴⁴ Forum levenslang 2015, p 56.

⁴⁵ Hattum 2014, p. 2552.

gruwelijke misdrijven hebben plaatsgevonden, dan is er na twintig jaar een herbeoordeling. De Nederlandse man werd overgedragen aan Nederland. Volgens het *ne bis in idem*-beginsel mag de straf door de overdracht niet worden verzwaaard, waardoor Nederland vanaf dat moment was gebonden aan de wettelijke regels van Duitsland.⁴⁶ Hij werd na vijftien jaar niet in vrijheid gesteld, maar hij mocht er wel vanuit gaan dat de Duitse regels werden toegepast. Na achttien jaar zou hij in aanmerking komen voor een voorwaardelijke invrijheidstelling. Na zeventien jaar gedetineerd te hebben gezeten bleek hij terminaal ziek te zijn. Hij heeft een gratieverzoek ingediend en daarnaast een verzoek tot invrijheidstelling op basis van strafonderbreking zodat hij zijn laatste maanden met zijn familie kon doorbrengen. De staat heeft deze verzoeken afgewezen met het argument dat hij pas in vrijheid kon worden gesteld wanneer hij in de laatste fase van zijn ziekte zou zitten. De staat gaf aan dat daarbij gedacht moest worden aan een levensverwachting van één à twee weken. Uiteindelijk heeft de staat in 2009 gratie verleend en is de man na twee weken thuis te zijn geweest, overleden.⁴⁷ De advocate van de cliënt heeft aangegeven dat zij graag zou zien dat de gratieverlening in de toekomst vlotter verloopt aangezien haar cliënt enkel de laatste weken stervend bij zijn familie door kon brengen. Zij had graag gezien dat haar cliënt langer de tijd had gehad met zijn familie.⁴⁸

Recentelijk, op 14 april 2017, is er een uitspraak geweest waarin een levenslanggestrafte man een kort geding heeft aangespannen omtrent zijn zesde gratieverzoek. De man zit sinds 1989 een gevangenisstraf uit en heeft vijf keer een verzoek tot gratie ingediend. Al zijn verzoeken zijn afgewezen. In het kort geding heeft de rechter geoordeeld dat het voor een levenslanggestrafte duidelijk moet zijn aan welke eisen diegene moet voldoen om in aanmerking te komen voor gratie. Het moet duidelijk zijn wat de Staat van diegene verlangt en voor de levenslanggestrafte moet het duidelijk zijn waar hij aan toe is. Het wil niet zeggen dat op het moment dat duidelijk is wat de eisen zijn, de levenslanggestrafte door middel van gratie ook daadwerkelijk in vrijheid wordt gesteld. Wat de eisen precies zijn, is nog niet geformuleerd.⁴⁹

2.4.3 Het wettelijke kader en de gratieprocedure

Het wettelijk kader van gratie is in verschillende wetten opgenomen, namelijk in artikel 122 van de Grondwet, artikel 558 en verder van het WvSv en in de Gratiwet. De Gratiwet is in 1988 in werking getreden. In deze wet staan de algemene gronden voor het verlenen van gratie. Op grond van artikel 2 sub a kan er gratie worden verleend aan een veroordeelde *'indien zich omstandigheden voordoen waarmede de rechter bij het opleggen van de straf onvoldoende rekening heeft gehouden. Indien de rechter geen rekening heeft kunnen houden en die, waren zij hem op dat tijdstip wel of voldoende bekend geweest, hem aanleiding zouden hebben gegeven tot het nemen van een andere, voor de veroordeelde gunstiger, beslissing'*.⁵⁰ Kort samengevat gaat het erover dat gratie verleend kan worden indien er een nieuwe omstandigheid aanwezig is waarmee de rechter ten tijde van de strafoplegging geen rekening heeft kunnen houden.⁵¹

Op grond van artikel 2 sub b kan er gratie worden verleend aan een veroordeelde *'indien aannemelijk is geworden dat met de tenuitvoerlegging van de straf geen enkel in ons strafrecht erkend doel in redelijkheid meer wordt gediend, zodat verkorting van de straf door middel van gratie verantwoord wordt geacht'*.⁵² Deze grond toetst de doelmatigheid van de tenuitvoerlegging, met name bij langere vrijheidsstraffen. Er wordt dus getoetst of

⁴⁶ Een persoon kan niet twee keer voor hetzelfde feiten worden gestraft op grond van artikel 68 WvSr.

⁴⁷ WODC 2013, p. 5.

⁴⁸ WODC 2013, p. 7.

⁴⁹ Rb. 14 april 2017, ECLI:NL:RBDHA:2017:3801.

⁵⁰ *Kamerstukken II 1984/85, 19075, 3, p 5 (MvT).*

⁵¹ *Kamerstukken II 1984/85, 19075, 3, p 5 (MvT).*

⁵² *Kamerstukken II 1984/85, 19075, 3, p 7 (MvT).*

de overwegingen die de rechter tot het besluit van de straf hebben gebracht nog van kracht zijn.⁵³

In de Gratiwet staat de procedure beschreven hoe de gratieverzoeken worden afgehandeld. Wanneer een gratieverzoek wordt ingediend door middel van een verzoekschrift wordt er advies ingewonnen door de minister van Veiligheid en Justitie. Dit wordt gedaan bij de rechter die de levenslange gevangenisstraf heeft opgelegd en het OM. Deze twee adviezen worden meegenomen in het oordeel van het gratieverzoek. Bij de beslissing wordt er rekening gehouden met de toestand van de gedetineerde: er wordt gekeken naar de leeftijd en naar de gezondheidstoestand. Dit kunnen redenen zijn om eventueel gratie te verlenen.⁵⁴ Indien een gedetineerde terminaal ziek is, kan er gratie worden verleend zodat de gedetineerde de laatste fase met zijn familie kan doorbrengen.⁵⁵

Daarnaast moet de minister een afweging maken tussen de belangen en de doelen die met de voortzetting van de levenslange gevangenisstraf worden gediend. Hierbij wordt rekening gehouden met het recidivegevaar, het gevaar van de gedetineerde en de eventuele reacties van de samenleving.⁵⁶ Deze gedetineerden zijn voor een zeer ernstig delict veroordeeld. Het is daarom van belang dat zij geen gevaar meer vormen voor de samenleving. Het beoordelen of iemand nog een gevaar vormt en het risico dat iemand opnieuw ernstige delicten pleegt, is een belangrijke en moeilijke taak. Indien de gedetineerde nog wel een gevaar vormt voor de samenleving, kan een verzoek tot gratie worden afgewezen.⁵⁷

Wanneer zijne Majesteit de Koning gratie verleent bij een Koninklijk Besluit wordt de levenslange gevangenisstraf op jaren gesteld. Dit betekent dat de vrijlating binnen een bepaalde periode of meteen zal plaatsvinden.⁵⁸

2.5 Levenslanggestraften in Nederland

Momenteel (statistieken vanaf oktober 2016) zitten in totaal 33 levenslanggestraften vast in Nederland, en dit zijn allen mannen. Deze mannen zijn onherroepelijk veroordeeld en tegen deze gevangenisstraf staat, met uitzondering van de herziening, geen gewoon rechtsmiddel meer open zoals hoger beroep of cassatie.⁵⁹

In 2016 is de levenslange gevangenisstraf één keer opgelegd. De rechtbank Amsterdam heeft op 14 januari 2016 een verdachte veroordeeld tot een levenslange gevangenisstraf. De verdachte heeft zijn slachtoffers vergiftigd. Bij beide slachtoffers was de verdachte begunstigde van hun overlijdensrisicoverzekeringen. De rechter heeft geoordeeld dat een levenslange gevangenisstraf gepast is voor deze verdachte, ondanks dat er op dit moment nog geen toetsingsmoment is. De rechtbank heeft de rechten van de verdachte afgewogen tegen de belangen van de maatschappij. Daar is uitgekomen dat er sprake is van gruwelijke feiten en de verdachte heeft geen blijk gegeven van enig inzicht in zijn daden. De rechtbank heeft daarom geoordeeld dat het ongeoorloofd is dat de verdachte ooit nog op vrije voeten komt. De rechtbank acht het aannemelijk dat na het uitzitten van een tijdelijke gevangenisstraf, de verdachte nog steeds een groot gevaar voor de maatschappij vormt.⁶⁰

⁵³ Hirsch Ballin 2010, p 79.

⁵⁴ Zie paragraaf 2.4.2.

⁵⁵ Hirsch Ballin 2010, p 79.

⁵⁶ Er is een gratieverzoek onder meer afgewezen op grond dat de nabestaanden van de slachtoffers nog steeds grote moeite hebben met de acceptatie van het misdrijf.

⁵⁷ Hirsch Ballin 2010, p 81.

⁵⁸ Hirsch Ballin 2010, p 82.

⁵⁹ Forum levenslang 2016, p 1.

⁶⁰ Rb. 14 januari 2016, ECLI:NL:RBAMS:2016:132.

In 2016 is zes keer levenslange gevangenisstraf in hoger beroep geëist. Het Hof Amsterdam heeft op 22 november 2016⁶¹ vier keer levenslang geëist in de zogeheten 'Passage moord'. De uitspraak van de zaak wordt in de tweede helft van 2017 verwacht. Op 23 november heeft het Hof Arnhem-Leeuwarden (de zaak tegen cliënt Admilson R. en zijn broer) een tussenarrest gewezen en geen einduitspraak gedaan. Het Hof heeft geoordeeld dat het onderzoek niet volledig is geweest. Het Hof meende dat het onvoldoende voorgelicht was. Als gevolg daarvan is de zaak aangehouden.⁶² Bij deze zaken zijn de straffen nog niet definitief. Daarnaast is er op 12 december 2016 een uitspraak geweest bij de rechtbank Gelderland, locatie Zutphen. In deze zaak was de eis twintig jaar en tbs, subsidiair was er levenslang geëist. Uiteindelijk is er door de rechtbank twintig jaar opgelegd wegens doodslag en enkele andere feiten.⁶³

2.6 Tussenconclusie

In dit hoofdstuk is geprobeerd antwoord te geven op de vraag: *Hoe is de levenslange gevangenisstraf in Nederland geregeld?* Deze deelvraag vormt een onderdeel van de centrale vraagstelling, waarin wordt gekeken naar de manier waarop Verpaalen Advocaten hun rechtsbijstand en/of verdedigingsstrategie bij een mogelijke oplegging van levenslange gevangenisstraf kunnen verbeteren. Dat wordt getoetst aan de huidige praktijk van rechtsbijstand gezien de actuele eisen die in de wet door het EHRM en de HR worden gesteld. Echter, de basis wordt gevormd hoe de levenslange gevangenisstraf in Nederland is geregeld. Daar is in dit hoofdstuk op in gegaan.

Uit dit hoofdstuk is gebleken dat de invoering van de levenslange gevangenisstraf in 1870 op problemen stuitte. Ondanks dat er veel tegenstanders waren voor de invoering van de levenslange gevangenisstraf heeft de levenslange gevangenisstraf in 1886 een plaats gekregen in het WvSr. Er werd in het achterhoofd gehouden dat er een mogelijkheid bestond voor een eventuele vervroegde invrijheidstelling door het verlenen van gratie. Uit het hoofdstuk is naar voren gekomen dat er voor 1986 vrijwel aan alle levenslanggestraften gratie is verleend.

Na 1986 werden er gronden opgenomen in artikel 2 van de Gratiwet voor het verlenen van gratie. Voor het verlenen van gratie moet de minister van Veiligheid en Justitie rekening houden met het recidivegevaar en de twee adviezen van de rechter en het OM die de levenslange gevangenisstraf hebben opgelegd.

Gratieverzoeken worden per individu bekeken en beoordeeld. Het verlenen van gratie is daarom een gunst. Het is afhankelijk van adviezen van het OM en de rechter, het recidivegevaar en eventuele reacties van de samenleving. Na 1986 is nog maar één keer gratie verleend. Dit was niet een gratie ter resocialisatie, maar omdat de man terminaal ziek was. Er kan worden gesteld dat feitelijk na 1986 geen gratie meer is verleend. De kans dat een levenslanggestrafte in vrijheid wordt gesteld door middel van gratie is gering. Geconcludeerd kan worden dat een levenslange gevangenisstraf in Nederland ook daadwerkelijk een leven lang is. Is de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf hierdoor in strijd met artikel 3 van het EVRM?

In het volgende hoofdstuk wordt de levenslange gevangenisstraf in Nederland getoetst aan artikel 3 van het EVRM en jurisprudentie in dezen van zowel het EHRM en de HR. Het is van belang om hiernaar te kijken omdat de uitspraken van deze gerechtelijke instanties een soort 'leidraad' kunnen vormen voor toekomstige zaken bij Verpaalen Advocaten.

⁶¹ Nog niet gepubliceerd.

⁶² Hof 23 november 2016, ECLI:NL:GHARL:2016:9342.

⁶³ Rb. 12 december 2016, ECLI:NL:RBGEL:2016:6687.

3. Jurisprudentie van het EHRM, de HR en het Hof

3.1 Inleiding

Voor het beantwoorden van de centrale vraag is het niet alleen nodig om te kijken hoe in Nederland de levenslange gevangenisstraf was en is geregeld, maar het is tevens noodzakelijk om de meeste actuele jurisprudentie van de gerechtelijke instanties het Hof, de HR en het EHRM te bekijken. Op die jurisprudentie wordt in dit hoofdstuk nadrukkelijk ingegaan.

Uit het vorige hoofdstuk is gebleken dat er veel discussie is geweest over de invoering van de levenslange gevangenisstraf vanaf 1870.

De tegenargumenten die werden aangevoerd gingen over de zwaarte van de straf. Vele personen vonden de straf te zwaar omdat de levenslanggestrafte geen perspectief had op enige vrijlating; dit werd gezien als inhumaan.

Daarnaast was de straf onrechtvaardig. In Nederland bestaat er naast het verlenen van gratie, die in 2009 voor de laatste keer is verleend, geen andere mogelijkheid voor een levenslanggestrafte tot een vervroegde invrijheidstelling.⁶⁴

Om duidelijkheid te krijgen over de bezwaren van de levenslange gevangenisstraf in Nederland en of de straf daadwerkelijk in strijd is met artikel 3 EVRM wordt er geprobeerd om in dit hoofdstuk antwoord te geven op de volgende deelvraag: *Welke juridische knelpunten c.q. problemen met betrekking tot de oplegging en tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf zijn er op dit moment?* Deze vraag is van belang om zo de eventuele knelpunten te achterhalen die er op dit moment zijn naar aanleiding van actuele jurisprudentie. Er kan dan advies gegeven worden aan Verpaalen Advocaten hoe dit soort zaken in de toekomst eventueel beter kunnen worden verdedigd.

Er zijn verschillende internationale uitspraken (zaken) geweest, waarbij door levenslanggestraften een beroep werd gedaan op artikel 3 EVRM. Daardoor is er een vraag ontwikkeld vanuit de jurisprudentie: is de Nederlandse tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf daadwerkelijk in strijd met artikel 3 EVRM? Om dit te kunnen achterhalen wordt in paragraaf 3.2 een korte toelichting gegeven wat artikel 3 EVRM precies inhoudt. Bij paragraaf 3.3 worden twee uitspraken besproken van het EHRM. Het gaat om de zaak Vinter en de zaak Murray. In de zaak Vinter heeft het EHRM een aantal voorwaarden gesteld waaraan moet worden voldaan zodat de tenuitvoerlegging niet in strijd is met artikel 3 EVRM. De zaak Murray heeft daar nog een specifieke toevoeging aan geleverd. In paragraaf 3.4 worden drietal zaken besproken van het Hof en de HR. Twee van deze zaken zijn aangehouden omdat er onduidelijkheid is over de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf op dit moment. Tot slot wordt in paragraaf 3.5 een tussenconclusie gegeven.

3.2 Artikel 3 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens

Op grond van artikel 3 EVRM is het voor een staat verboden personen te onderwerpen aan foltering en onmenselijke of vernederende behandelingen of bestraffingen. Een staat dient op grond van artikel 3 EVRM alle maatregelen te treffen om eenieder onder zijn rechtsmacht te beschermen. Op het moment dat bij het opleggen van een levenslange gevangenisstraf geen enkele hoop op vrijlating bestaat, wordt dit gezien als schending van artikel 3 EVRM doordat er dan sprake is van een onmenselijke behandeling.⁶⁵

Het is daarom niet vreemd dat een aantal levenslanggestraften een beroep hebben gedaan op artikel 3 EVRM. Zij hebben daarop een beroep gedaan omdat zij vinden dat zij met een levenslange gevangenisstraf geen enkele kans op vrijlating hebben en er in dat geval sprake is van een onmenselijke behandeling, wat in strijd is met artikel 3 EVRM.⁶⁶

⁶⁴ Zie paragraaf 2.4.2.

⁶⁵ *Kamerstukken II 1975/76, 13872, 3, p. 32.*

⁶⁶ Artikel 3 EVRM.

3.3 Uitspraken EHRM met betrekking tot artikel 3 EVRM

3.3.1 Vinter

In de zaak Vinter gaat het om drie klagers genaamd Vinter, Bamber en Moore. Zij zijn veroordeeld tot een levenslange gevangenisstraf wegens veelvoudige moorden.

Vinter is in 2008 veroordeeld wegens een moord op zijn vrouw, nadat hij twaalf jaar eerder een collega had vermoord.

Bamber is in 1986 veroordeeld wegens moord op zijn adoptie-ouders, zijn zus en de twee kinderen van zijn zus.

Moore is in 1996 veroordeeld nadat hij in 1995 vier mannen had vermoord.

In 2009 en 2010 hebben zij een zaak aangespannen tegen het Verenigd Koninkrijk. Zij beweren dat hun geen enkele hoop op vrijlating wordt gegeven en de levenslange gevangenisstraf niet voldoet aan de voorwaarde van 'verkortbaarheid'. Dit houdt in dat er een mogelijkheid tot een vervroegde vrijlating is. Dit is wettelijk vastgelegd in artikel 3 EVRM (zoals hierboven is beschreven). De drie levenslanggestraften betoogden uitdrukkelijk dat zij niet in vrijheid moesten worden gesteld, maar dat zij op dat moment ten onrechte in onzekerheid verkeerden of er een mogelijkheid bestond tot vrijlating in de toekomst als daar eventueel gronden voor zouden zijn.⁶⁷

Het EHRM begint deze uitspraak met een toelichting van de algemene beginselen die er worden gebruikt om aan te geven hoe de beoordeling van de verenigbaarheid van een levenslange gevangenisstraf moet gebeuren. Het Hof geeft aan dat de Staten een keuzevrijheid hebben op de manier hoe zij de herbeoordeling gaan toepassen, zolang dit maar niet in strijd is met artikel 3 EVRM. Hierdoor zijn de Staten vrij om een levenslange gevangenisstraf op te leggen, ze zijn enkel gebonden aan een aantal vereisten.⁶⁸ Deze vereisten zijn voortgekomen uit de uitspraak Vinter, deze vereisten worden hierna besproken.

De beslissing van het EHRM in de uitspraak is dat de oplegging van een levenslange gevangenisstraf niet in strijd is met artikel 3 EVRM op het moment dat er sprake is van uitzicht om ooit nog vrij te komen (*any prospect of release*). Daarnaast moet een mogelijkheid van een herbeoordeling (*possibility of review*) bestaan. Het Hof heeft aangegeven dat, op het moment dat een levenslanggestrafte een herbeoordeling krijgt waaruit blijkt dat hij niet in aanmerking komt voor een invrijheidstelling, dit niet in strijd hoeft te zijn met artikel 3 EVRM. Op het moment dat een levenslanggestrafte een herbeoordeling krijgt, is dit al voldoende om te hebben voldaan aan artikel 3 EVRM. Als blijkt dat de levenslanggestrafte nog steeds een gevaar vormt voor de samenleving wordt de invrijheidstelling afgewezen. Op grond van artikel 3 EVRM zijn Staten namelijk verplicht om maatregelen te treffen ter bescherming van de samenleving. Ondanks dat de invrijheidstelling wordt geweigerd is zij niet in strijd met artikel 3 EVRM. Wat uiteindelijk het besluit van de herbeoordeling is, maakt feitelijk niet uit.

Tot slot is het belangrijk dat de levenslanggestrafte, bij de oplegging van de levenslange gevangenisstraf, weet wat hij moet doen om in aanmerking te komen voor een vervroegde invrijheidstelling en wat de voorwaarden zijn. Dit houdt tevens in dat hij moet weten binnen welk termijn de herbeoordeling gaat plaatsvinden.⁶⁹

De bovenstaande vereisten zijn gebaseerd op een aantal gronden.

De eerste grond dat het Hof heeft aangevoerd gaat over de strafdoelen. Iemand kan niet zomaar gedetineerd worden, tenzij er gerechtvaardigde redenen voor zijn. Die redenen kunnen zijn bestraffing, vergelding, afschrikking en bescherming van de samenleving. Wanneer iemand een levenslange gevangenisstraf opgelegd krijgt, is een aantal van deze

⁶⁷ EHRM 9 juli 2013, nrs. 66069/09, 130/10, 3896/10, par. 8-12 (*Vinter and others/United Kingdom*).

⁶⁸ EHRM 9 juli 2013, nrs. 66069/09, 130/10, 3896/10, par. 17 (*Vinter and others/United Kingdom*).

⁶⁹ Hattum 2013, p. 1957-1958.

gronden aanwezig. Na enige tijd kunnen deze gronden veranderen doordat bijvoorbeeld de persoon verandert. Het is daarom van groot belang dat er opnieuw naar deze gronden wordt gekeken en er een beoordeling plaatsvindt.

De tweede grond houdt in dat de levenslanggestrafte de mogelijkheid moet krijgen om zijn situatie te kunnen verbeteren, ondanks dat diegene vastzit. Het mag namelijk niet zo zijn dat een levenslanggestrafte zijn best doet voor resocialisatie en zijn straf ongewijzigd blijft.

Tot slot heeft het Hof geoordeeld dat een onverkortbare straf in strijd is met de menselijke waardigheid.⁷⁰ Hierbij wordt verwezen naar een uitspraak uit Duitsland waarin wordt geoordeeld dat reclassering een wettelijke vereiste is. Een levenslanggestrafte moet de mogelijkheid krijgen om binnen de gevangenis aan zijn persoonlijke ontwikkeling te kunnen werken.⁷¹

3.3.2 Tussenconclusie

De conclusie van het Hof in bovenstaande uitspraak is dat het opleggen van een levenslange gevangenisstraf niet in strijd is met artikel 3 EVRM indien een herbeoordeling plaatsvindt van de levenslanggestrafte. Op het moment dat een levenslanggestrafte zichtbaar is veranderd in zowel zijn gedrag als zijn manier van denken en zijn recidivegevaar hierdoor een stuk is verminderd, moet tijdens een herbeoordeling gekeken worden of het geweken recidivegevaar zwaarder weegt dan de vergelding. Indien hier sprake van is, kan dit leiden tot een vervroegde vrijlating van een levenslanggestrafte. De Staten hebben een keuzevrijheid hoe zij de herbeoordeling gaan verrichten, hiervoor heeft het EHRM in de uitspraak geen eisen gesteld. De enige eis die van belang is dat, als er een herbeoordeling plaatsvindt, deze niet later mag plaatsvinden dan vijftwintig jaar na het opleggen van de straf.

3.3.3 Murray

De heer Murray (M.) is in oktober 1979 veroordeeld tot een twintigjarige gevangenisstraf voor moord op een zesjarig meisje op Curaçao. Het Gemeenschappelijk Hof van Justitie (GHvJ) van de Nederlandse Antillen heeft in hoger beroep M. veroordeeld tot een levenslange gevangenisstraf. Dit Hof achtte bewezen dat M. met voorbedachten rade een meisje, het nichtje van zijn ex-vriendin, om het leven heeft gebracht uit wraak voor het beëindigen van de relatie met zijn vriendin. Uit een psychiatrisch rapport, dat op verzoek van de officier van justitie is opgesteld, is gebleken dat de M. kinderlijk en narcistisch is. Er werd geadviseerd om M. een behandeling te geven in een kliniek voor een langere periode vanwege het recidivegevaar van M. Het GHvJ vond een tbs-behandeling geschikt, maar op dat moment was er op Curaçao noch elders op de Nederlandse Antillen een behandelkliniek aanwezig. Om M. naar Nederland te sturen vond het GHvJ ook niet zinvol daar M. een laag IQ had en hij zich verbaal niet goed kon uitdrukken. Hierdoor heeft het Hof geoordeeld dat een levenslange gevangenisstraf een passende straf was om de maatschappij te beschermen tegen M.⁷²

Op 22 februari 2010 dient M. een verzoekschrift in bij het EHRM. Hierin beroept hij zich op het verbod van onmenselijke behandeling. Hij vindt dat er in strijd wordt gehandeld met artikel 3 EVRM. In 2011 vond een wijziging plaats in het WvSr van Curaçao. Deze wijziging bepaalde dat een levenslange gevangenisstraf periodiek moest worden herzien.⁷³ In september 2012 werd bij M. zijn levenslange gevangenisstraf herzien door het GHvJ. Bij deze herziening werd rekening gehouden met een aantal psychologische rapporten. Uit deze rapporten kwam naar voren dat M. nog steeds leed aan mentale gezondheidsproblemen, namelijk antisociale persoonlijkheidsstoornis. Het GHvJ

⁷⁰ Hattum 2013, p. 1959.

⁷¹ BVerfG 21 juni 1977, nr. 45, 187 (*Lebenslange Freiheitsstrafe*).

⁷² EHRM 26 april 2016, nr. 10511/10, par. 4 (Murray/ The Netherlands).

⁷³ Artikel 1:30 van het Curaçaose WvSr.

oordeelde dat de levenslange gevangenisstraf moest worden voortgezet omdat nog steeds sprake was van recidivegevaar. Na deze herbeoordeling klaagt M. opnieuw en geeft aan dat de herbeoordeling hem geen enkel uitzicht op vrijlating biedt, aangezien M. nooit psychiatrische behandeling heeft gekregen en daardoor het recidivegevaar te hoog bleef. Op 10 december 2013 heeft de Derde Kamer van het EHRM geoordeeld dat het niet in strijd is met artikel 3 EVRM omdat er sprake was van een herbeoordeling en M. onvoldoende gronden en feiten aanvoerde waarom zijn straf in strijd is met artikel 3 EVRM. M. ging hier niet mee akkoord en op zijn verzoek is op 14 april 2014 de zaak verwezen naar De Grote Kamer van het EHRM, deze bestaat uit zeventien rechters. In 2013 kreeg M. te horen dat hij terminale kanker had. Hierdoor is M. op 31 maart 2014 in vrijheid gesteld (nadat hij daarvoor al dertien keer een gratieverzoek heeft ingediend en deze nooit is verleend) op grond van zijn verslechterende gezondheid. Eind 2014 is M. overleden, maar twee familieleden hebben de procedure voortgezet. Op 14 januari 2015 heeft er een hoorzitting plaats gevonden over de klachten van de levenslange gevangenisstraf en hoe de gratie is verlopen bij M.⁷⁴

Op 26 april 2016 heeft De Grote Kamer van het EHRM unaniem (dus alle zeventien rechters) geoordeeld dat er sprake is van schending van artikel 3 EVRM. In deze zaak heeft de Staat te weinig ondernomen, door bijvoorbeeld een behandeling aan te bieden, om M. een reëel perspectief op vrijlating te geven. Het EHRM heeft in deze uitspraak een paar verplichtingen beschreven waaraan de Staat moet voldoen op het moment dat er een levenslange gevangenisstraf wordt opgelegd aan iemand die lijdt aan een geestelijk of psychische stoornis en deze stoornis kan leiden dat de M. nooit meer in vrijheid wordt gesteld.

De eerste verplichting die de Staat heeft (dit geldt ook voor levenslanggestraften zonder een psychische stoornis) is om de levenslanggestraften een kans te geven om zich te rehabiliteren. Dit wordt ook wel de resocialisatieverplichting genoemd. De Staten kunnen zich aan de verplichting houden door een individueel programma op te nemen zodat de levenslanggestraften zich kunnen herstellen. Het doel van zo'n programma is een verbetering van het leven van de levenslanggestraften, zodat diegenen zich kunnen ontplooiën en eventueel ooit weer terug de maatschappij in kunnen.

De tweede verplichting die de Staat heeft, is dat een behandeling wordt aangeboden aan levenslanggestraften die een psychische stoornis hebben. Alleen het uitvoeren van onderzoeken en diagnoses is niet voldoende. Om aan de verplichting te voldoen is het belangrijk dat er voor levenslanggestraften een juiste behandeling en medische zorg worden toegepast.⁷⁵

3.3.4 Tussenconclusie

Het Hof heeft in bovenstaand arrest duidelijk gemaakt dat het van groot belang is op het moment dat een levenslange gevangenisstraf wordt opgelegd aan iemand met een psychische stoornis, er aan het begin van detentie en naderhand onderzoek moet worden gedaan om vast te kunnen stellen of gedetineerde een behandeling nodig heeft. Indien dit het geval is, moet een passende medische behandeling en eventuele maatregelen worden geboden, zodat iemand zich kan rehabiliteren en misschien in vervroegde vrijheid kan worden gesteld.

Wanneer de Staat aan bovenstaande verplichtingen heeft voldaan is er niet in strijd gehandeld met artikel 3 EVRM. Indien blijkt dat iemand geen vooruitgang boekt en nog steeds een gevaar is voor de samenleving, is dat niet in strijd met artikel 3 EVRM. De Staat heeft namelijk wel de medische behandeling toegepast en heeft daardoor voldaan aan bovenstaande verplichtingen.

⁷⁴ EHRM 26 april 2016, nr. 10511/10, par. 96 (Murray/ The Netherlands).

⁷⁵ EHRM 26 april 2016, nr. 10511/10, par. 105 (Murray/ The Netherlands).

3.4 Uitspraken van het Hof en de HR

In Nederland speelt op dit moment een drietal zaken in relatie tot de levenslange gevangenisstraf. Bij twee zaken is geoordeeld dat de tenuitvoerlegging, hoe die op dit moment verloopt, in strijd is met artikel 3 EVRM. Deze zaken zijn, in afwachting van de politieke besluitvorming, aangehouden.

3.4.1 Faig B.

Faig B. (F.B.) is op 11 oktober 2012 door de rechtbank Rotterdam, locatie Dordrecht, veroordeeld tot een levenslange gevangenisstraf. In mei 2011 heeft de verdacht vier vrouwen om het leven gebracht. De rechter vond deze straf passend aangezien F.B. meedogenloos te werk was gegaan en het recidivegevaar aannemelijk hoog was.⁷⁶ F.B. ging in hoger beroep tegen het vonnis van de rechtbank. Op 19 januari 2015 oordeelde het Hof dat F.B. zijn leven lang in de gevangenis moet verblijven.⁷⁷ F.B. was het hier niet mee eens en heeft cassatie ingesteld bij de HR om te kijken of dit voor hem de juiste straf is.

Op 5 juli 2016 heeft de HR geoordeeld dat de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf op zichzelf niet in strijd is met artikel 3 EVRM, ook niet indien een levenslanggestrafte zijn hele leven vastzit.⁷⁸ Een levenslange gevangenisstraf is in strijd als er geen herbeoordeling plaatsvindt die ervoor kan zorgen dat de levenslanggestrafte in principe in aanmerking kan komen voor verkorting van de straf.

De HR heeft in de uitspraak een aantal voorwaarden opgesomd waaraan de herbeoordeling dient te voldoen. De eerste voorwaarde waar rekening mee dient te worden gehouden, is of de levenslanggestrafte is veranderd in zijn doen en denken. Bij de tweede voorwaarde moet gekeken worden of de levenslanggestrafte vooruitgang heeft geboekt in zijn resocialisatie, dat een verdere tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf niet meer is gerechtvaardigd. Er wordt dan gekeken naar de doelen die toentertijd van toepassing waren toen de levenslange gevangenisstraf werd opgelegd. Daarnaast moet het ten tijde van de oplegging van de levenslange gevangenisstraf duidelijk zijn welke criteria worden gehanteerd bij de herbeoordeling. Zo weet de levenslanggestrafte aan welke vereisten hij moet voldoen om in aanmerking te komen voor verkorting van de straf. Bovendien dient de herbeoordeling binnen vijftientig jaar na veroordeling plaats te vinden, en tot slot heeft de levenslanggestrafte recht op een reële mogelijkheid tot herbeoordeling. Dit alles vloeit voort uit de uitspraak van Vinter.⁷⁹

3.4.2 Tussenconclusie

De conclusie van de HR in de zaak F.B. is dat in het Nederlandse recht geen mogelijkheid tot een herbeoordeling bestaat. De HR acht de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf op dit moment in strijd is met artikel 3 EVRM. De HR heeft aangegeven de verdere politieke besluitvorming omtrent de levenslange gevangenisstraf af te wachten en heeft verdere behandeling van deze zaak aangehouden tot 5 september 2017.

3.4.3 Moordbroers

Zoals aangegeven in hoofdstuk 1 heeft Verpaalen Advocaten op dit moment een zaak in behandeling waarin een levenslange gevangenisstraf is geëist tegen een cliënt van mr. Lut. De rechtbank Noord-Nederland, locatie Assen, heeft op 13 oktober 2015 twee broers veroordeeld voor een tweevoudige moord op een echtpaar. Daarnaast hebben ze een jaar eerder een man vermoord. De rechtbank heeft hen vrijgesproken van moord op de man. De ene broer werd veroordeeld voor doodslag met beroving, omdat hij de man heeft doodgeschoten. De andere broer werd veroordeeld voor diefstal met geweld met de dood tot gevolg. De conclusie van de rechtbank was dat allebei de broers zijn veroordeeld tot

⁷⁶ Rb. 11 oktober 2012, ECLI:NL: RBDOR:2012: BX9919.

⁷⁷ Hof 19 januari 2015, ECLI:NL: GHDHA:2015:37.

⁷⁸ HR 5 juli 2016, ECLI:NL: R:2016:1325.

⁷⁹ HR 5 juli 2016, ECLI:NL: R:2016:1325.

een maximale gevangenisstraf van dertig jaar. De rechter wilde geen levenslange gevangenisstraf opleggen omdat er op dit moment geen perspectief op vrijlating is.⁸⁰ Het OM was het niet eens met de kwalificatie 'doodslag' en de strafmaat. Om die redenen heeft het OM hoger beroep ingesteld. Op 26 oktober 2016 vond het hoger beroep plaats bij de rechtbank Noord-Nederland, locatie Leeuwarden. Hierbij is opnieuw twee keer levenslang geëist door het OM voor drievoudige moord. Het OM is van mening dat in deze zaak, bij een bewezenverklaring van twee keer moord en een keer doodslag op twee personen, de levenslange gevangenisstraf de enige straf is die recht doet aan de ernst van de feiten. Daarnaast vindt het OM dat er voldoende bewijs is om vast te kunnen stellen dat ze met voorbedachten rade de man om het leven hebben gebracht. Het Hof heeft de zaak op 23 november 2016 aangehouden in afwachting van nader onderzoek. Het Hof stelde dat het onderzoek rondom de dood van de man onvolledig is geweest. Bovendien vond het Hof de rapporten van de gedragsdeskundige verouderd.⁸¹

3.4.4 Tussenconclusie

Mr. Lut heeft aangegeven dat ze zich niet aan de indruk kan onttrekken dat die aanhouding mede is ingegeven door het feit dat het Hof eventuele wetgeving en ontwikkelingen met betrekking tot de levenslange gevangenisstraf wil afwachten. Dit heeft zij erover gezegd:

“Tijdens de inhoudelijke behandeling geldt dat voor het overgrote deel van het requisitoir en het pleidooi is gememoreerd over de levenslange gevangenisstraf en de mogelijkheden dienaangaande. Meer specifiek is toen vooral gesproken over de politieke ontwikkelingen in verhouding tot de jurisprudentie van de HR en het Europese Hof. De verdediging meende toen, en meent nog steeds, dat nu geen sprake kan zijn van een tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf zonder strijd met het EVRM. Aanhouding van de zaak, teneinde politieke ontwikkelingen af te wachten, achtte de verdediging hoogst onwenselijk.”

Dat het Hof de zaak heeft aangehouden mag misschien ook niet verbazen. Het is voor de rechter met de huidige jurisprudentie eenvoudigweg niet mogelijk om over te gaan tot oplegging van een levenslange gevangenisstraf. Dat de rechter de zaak in dat verband aanhoudt, is misschien niet prettig voor de cliënt en mr. Lut, maar is wel begrijpelijk vanuit het gezichtspunt van de rechter.

3.4.5 Passageproces

Het Passageproces is in Nederland het grootste en langste liquidatieproces ooit. Het is een ingewikkeld proces met een enorme omvang. Het Passageproces is in 2007 begonnen. In het proces is er gebruik gemaakt van twee kroongetuigen, zodat sommige zaken meer duidelijkheid kunnen geven. Bij het passageproces gaat het totaal om zeven moorden die tussen 1993 en 2006 zijn gepleegd. In 1995 zijn er vijf moorden gepleegd binnen een periode van zes weken, één moord is in 2005 gepleegd en één in 2006. Naast deze zeven moorden gaat het ook om voorbereidingen en pogingen tot moord.⁸²

Na twee jaar voorbereiden begon op 9 februari 2009 de terechtzittingen voor het proces. Vanaf die dag stonden er elf verdachten terecht. De procedure duurde bij elkaar veertien maanden. Allereerst kwamen de advocaten van verdachten aan bod om hun pleidooi toe te lichten. Daarna werden er repliek en dupliek gehouden. Tot slot mochten de verdachten nog hun laatste woord tegen de rechtbank zeggen. Op 29 januari 2013 heeft de rechtbank een uitspraak gedaan. Aan drie verdachten werd levenslange gevangenisstraf opgelegd.

⁸⁰ Rb. 24 november 2015, ECLI:NL:RBNNE:2015:5390.

⁸¹ Hof 23 november 2016, ECLI:NL:GHARL:2016:9342.

⁸² 'Liquidatieproces', OM, www.om.nl (zoek op *passage proces*).

Dit heeft de rechtbank geoordeeld omdat deze drie verdachten schuldig zijn aan meerdere liquidaties in de onderwereld.⁸³

Wat opvallend is in het Passageproces is dat er gebruik is gemaakt van kroongetuigen. Hier wordt in Nederland bijna nooit gebruik van gemaakt. Deze twee kroongetuigen zijn zelf verdachten in het Passageproces.

De eerste kroongetuige is Peter la S; hij legde in 2006 vijftien kluisverklaringen af. Daardoor is zijn gevangenisstraf van zestien jaar gehalveerd naar acht jaar.⁸⁴

Een andere kroongetuige in het Passageproces is Fred R. Hij heeft in 2007 aangegeven bij het OM dat hij ook graag een kroongetuige wil zijn in het proces. Na de eerste aanleg heeft hij in 2013 twintig kluisverklaringen afgelegd. Hij krijgt in plaats van achtentwintig jaar nu veertien jaar omdat hij als kroongetuige heeft opgetreden.⁸⁵

Na de uitspraak van de rechtbank is door tien verdachten hoger beroep ingesteld. Bij sommige verdachten is naast hen zelf ook door het OM hoger beroep ingesteld. Peter la S. is de enige die geen hoger beroep heeft ingesteld, hij is namelijk kroongetuige in het proces. Een andere verdachte is voordat het hoger beroep was begonnen, overleden. Uiteindelijk hebben dus negen van de tien verdachten hoger beroep ingesteld.

Op 27 mei 2016 was de eerste zittingsdatum in hoger beroep.⁸⁶ Hierna heeft het Hof nog verder onderzoek ingesteld naar feiten over het proces en het horen van de kroongetuigen. Op 7 november is het OM begonnen met het requisitoir⁸⁷ waarbij uiteindelijk vijf dagen voor waren uitgetrokken. Op 22 november 2016 heeft het OM de strafeisen bekend gemaakt.⁸⁸ Het OM maakte kenbaar dat het in plaats van drie keer nu vier keer een levenslange gevangenisstraf eiste. De verwachte uitspraakdatum van het Hof is medio 2017.

3.4.6 Tussenconclusie

Het Passageproces is een omvangrijke zaak. Ondanks dat er vijf moorden in 1995 zijn gepleegd, worden de verdachten in 2007 alsnog vervolgd. Bijna alle verdachten zijn in hoger beroep gegaan. Daar is uiteindelijk vier keer levenslang opgelegd in plaats van drie keer. Tevens zijn in hoger beroep sommige geëiste straffen iets minder uitgevallen. Deze zaak is niet aangehouden, maar doordat het zo'n grote zaak betreft en allerlei onderzoeken moet worden uitgevoerd. Medio 2017 worden de strafeisen bekend gemaakt.

3.5 Tussenconclusie

Een belangrijk onderdeel van de centrale vraagstelling richt zich op de actuele eisen die in de wet en de jurisprudentie worden gesteld. Het is daarom van belang te kijken naar uitspraken van zowel het EHRM als de HR. Dit hoofdstuk concentreert zich op de deelvraag: *Wat zijn de juridische knelpunten c.q. problemen met betrekking tot de oplegging en tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf op dit moment?* Er kan worden geconcludeerd dat de uitspraak van de zaak Vinter in 2013 voor onrust heeft gezorgd omtrent levenslange gevangenisstraf. Bij deze uitspraak is naar voren gekomen dat het opleggen van een levenslange gevangenisstraf niet in strijd is met artikel 3 EVRM als er met twee voorwaarden rekening wordt gehouden:

1. Er dient rekening te worden gehouden dat er uitzicht moet bestaan om ooit nog vrij te komen (*any prospect of release*) en er moet een herbeoordeling plaatsvinden (*possibility*

⁸³ Rb. 29 januari 2013, ECLI:NL: BAMS:2013:CA4041.

⁸⁴ 'Peter la S', OM, www.om.nl (zoek op overeenkomst *Peter la S*).

⁸⁵ 'Fred R.', OM, www.om.nl (zoek op overeenkomst *Fred R*).

⁸⁶ Nog niet gepubliceerd.

⁸⁷ Hierin geeft de OvJ gemotiveerd aan of de verdachte het tenlastegelegde feiten heeft gepleegd en waarom. Daarna maakt hij aan de rechter kenbaar wat voor straf er opgelegd moet worden.

⁸⁸ Nog niet gepubliceerd.

of review). 2. Daarnaast moet het voor een levenslanggestrafte, tijdens de oplegging van de levenslange gevangenisstraf, duidelijk zijn aan welke voorwaarden hij moet voldoen om in aanmerking te komen voor een vervroegde invrijheidstelling. Het wil niet zeggen dat een herbeoordeling ook altijd leidt tot verkorting van de straf. Indien blijkt dat iemand nog steeds een gevaar vormt voor de maatschappij wordt diegene niet in vrijheid gesteld.

Daarnaast heeft de Grote Kamer op 26 april 2016 in de zaak Murray een tweetal verplichtingen voor de Staat geformuleerd omtrent de oplegging van een levenslange gevangenisstraf bij een persoon met een psychische stoornis. De eerste verplichting voor de Staat is dat ze aan het begin van detentie en naderhand onderzoek moeten instellen om te kunnen achterhalen of de levenslanggestrafte een behandeling nodig heeft. De tweede verplichting is dat de Staat in dat geval een passende behandeling moet aanbieden zodat de levenslanggestrafte zich eventueel kan voorbereiden op een vervroegde invrijheidstelling.

Wanneer wordt gekeken naar jurisprudentie van het EHRM is de afgelopen jaar het een en ander veranderd omtrent de levenslange gevangenisstraf. Door deze uitspraken is gebleken dat de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf in Nederland op dit moment in strijd is met artikel 3 EVRM. Vooral als we kijken naar de uitspraak van Vinter, zoals in hoofdstuk 1 is toegelicht, is Nederland het enige land in Europa waarbij levenslang daadwerkelijk een leven lang is. In Nederland heeft een levenslanggestrafte wel de mogelijkheid om gratie te krijgen. Dit sluit in zekere opzichten aan bij de uitspraak Vinter, namelijk dat er een tussentijdse beoordeling plaatsvindt. Maar zoals in hoofdstuk 2 is gebleken, wordt dit alleen gedaan wanneer iemand terminaal ziek is en een levenslanggestrafte in principe zijn hele leven in de gevangenis zou zitten. Als dit wordt vergeleken met het Vinter-arrest voldoet de tenuitvoerlegging in Nederland niet aan de voorwaarden.

Dat de tenuitvoerlegging niet voldoet aan de voorwaarden is ook terug te zien bij de uitspraken van de HR. De HR heeft in de zaak van 5 juli 2016 de voorwaarden overgenomen van het Vinter-arrest. Daarnaast heeft de HR geoordeeld dat een herbeoordeling niet later dan vijftientig jaar na oplegging van de levenslange gevangenisstraf mag plaatsvinden. Als deze voorwaarden worden teruggekoppeld aan het voorstel van de staatssecretaris komt er geen verbetering in de tenuitvoerlegging. Zoals in hoofdstuk 1 is toegelicht wil de staatssecretaris dat de eerste vijftientig jaar in het teken staat van vergelding. Tot die tijd krijgt een levenslanggestrafte geen kans op resocialisatie, dit komt niet overeen met de voorwaarde van het Vinter-arrest. Bovendien heeft de staatssecretaris nergens in het voorstel aangegeven dat er criteria moeten worden opgenomen zodat de levenslanggestrafte weet waar hij aan moet voldoen om in aanmerking te komen voor een herbeoordeling. Doordat er nu nog steeds zoveel onduidelijkheid is, zijn de twee zaken waarbij levenslang is geëist, aangehouden. De HR heeft aangegeven dat ze de politieke beslissing wilt afwachten voordat zij daadwerkelijk een levenslange gevangenisstraf gaat opleggen.

Het volgende hoofdstuk inventariseert de situatie van de levenslange gevangenisstraf van België en Duitsland. Het lijkt van belang om nader stil te staan bij de gevolgen van deze Europese jurisprudentie in andere Europese landen. Omdat het iets teveel lijkt om alle Europese landen hierop te inventariseren, richt dit onderzoek zich in het volgende hoofdstuk op de twee buurlanden België en Duitsland.

4. De levenslange gevangenisstraf in België en Duitsland

4.1 Inleiding

In de vorige hoofdstukken is gebleken dat de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf in Nederland op dit moment in strijd is met artikel 3 EVRM. Op dit moment is een levenslange gevangenisstraf ook daadwerkelijk een leven lang en de kans is nihil dat een levenslanggestrafte in vrijheid wordt gesteld. Er kan een verzoek tot gratie worden ingediend maar zoals in hoofdstuk 2 naar voren is gekomen, is dat sinds 1986 nog maar één keer verleend. Nederland is in Europa een van de weinige landen waar geen mogelijkheid bestaat tot een vervroegde vrijlating.

De centrale vraag van dit onderzoek leidt tot een zekere nieuwsgierigheid hoe een aantal kwesties inzake de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf in andere landen is geregeld. Een van de deelvragen richt zich daar specifiek op. De inventarisatie van de jurisprudentie is in het vorige hoofdstuk beschreven; nu wordt er vooral gericht op wat de twee buurlanden België en Duitsland aan extra informatie zouden kunnen geven die kan leiden tot mogelijke nieuwe ideeën voor de Nederlandse situatie. Er is voor deze twee landen gekozen omdat het weliswaar buurlanden zijn, maar er in eerste instantie toch veel verschil lijkt te bestaan in de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf. Om de situatie omtrent de levenslange gevangenisstraf bij deze twee landen uiteen te zetten, zal in dit hoofdstuk een antwoord komen op de deelvraag: *Hoe zit de wetgeving inzake levenslange gevangenisstraf in België en Duitsland eruit?*

In paragraaf 4.2 wordt de focus gericht op België. In paragraaf 4.3 wordt Duitsland toegelicht. Tot slot wordt in paragraaf 4.4 een tussenconclusie gegeven.

4.2 De levenslange gevangenisstraf in België

In België bestaat een tijdelijke straf en een levenslange gevangenisstraf. De levenslange gevangenisstraf in België is in beginsel dat een persoon zijn leven lang wordt opgesloten. Toch kunnen levenslanggestraften in België, net als in Nederland, een verzoek tot gratie indienen. Het verzoek tot gratie wordt in België het 'recht van genade' genoemd.⁸⁹ Een levenslanggestrafte kan een verzoek indienen bij de Koning. Als het verzoek is ingediend, wordt het bekeken door de Dienst Genade.⁹⁰ Deze afdeling geeft advies aan de minister van Justitie of het verzoek tot gratie moet worden af- of toegewezen. De minister geeft uiteindelijk het advies aan de Koning, die dan uiteindelijk de beslissing maakt of het gratieverzoek wordt af- of toegewezen.

Daarnaast kunnen levenslanggestraften ook in aanmerking komen voor een voorwaardelijke invrijheidstelling. In 1888 is de zogeheten Wet Lejeune ingevoerd. Deze wet heeft betrekking op de voorwaardelijke invrijheidstelling. Om hiervoor in aanmerking te komen moet een levenslanggestrafte aan een aantal voorwaarden voldoen. De eerste voorwaarde is dat een levenslanggestrafte tien jaar van zijn gevangenisstraf heeft ondergaan. Wanneer er eerder sprake is geweest van recidive wordt dit zestien jaar van zijn gevangenisstraf. De tweede voorwaarde geeft aan dat er geen tegenaanwijzingen mogen zijn om de voorwaardelijke invrijheidstelling af te wijzen. Deze tegenaanwijzingen kunnen zijn dat het risico bestaat dat de levenslanggestrafte opnieuw een ernstig feit zal plegen of dat hij de slachtoffers gaat lastigvallen.⁹¹ Tot slot moet er een reclasseringsplan opgesteld worden voor de levenslanggestrafte zodat de persoon weer terug de maatschappij in kan en de kans op recidive te verkleinen.⁹² De strafuitvoeringsrechtbank,

⁸⁹ Artikel 110 Grondwet (België).

⁹⁰ Dienst Genade is een afdeling van de Federale Overheidsdienst Justitie België.

⁹¹ De tegenaanwijzingen staan in artikel 47 en 48 Wet Straftuitvoeringsmodaliteiten.

⁹² Welten 2012, p. 55.

bestaande uit twee rechters en de voorzitter, beslist over de voorwaardelijke invrijheidstelling.⁹³ Ze kijkt of er is voldaan aan bovenstaande voorwaarden.

Sinds 19 september 2013 zijn enkele voorwaarden voor een voorwaardelijke invrijheidstelling aangepast.

Een levenslanggestrafte komt pas na 15 jaar in aanmerking voor een voorwaardelijke invrijheidstelling. Als er sprake is van eerdere recidive komt een levenslanggestrafte pas na negentien jaar in aanmerking voor een voorwaardelijke invrijheidstelling.

Daarnaast moet een levenslanggestrafte zijn vervroegde vrijlating zelf expliciet schriftelijk aanvragen. Voorheen vroeg de gevangenisdirectie de voorwaardelijke invrijheidstelling aan als de gedetineerde tien jaar van zijn straf had uitgezeten. De directie is nog wel verplicht om de levenslanggestrafte zes maanden voor de aanvraag in te lichten.

Tot slot is de strafuitvoeringsrechtbank uitgebreid met twee deskundigen. De ene deskundige is gespecialiseerd in penitentiaire zaken en de andere in sociale re-integratie. Ze moeten het gezamenlijk eens zijn over de af- of toewijzing van de voorwaardelijke invrijheidstelling. De voorwaarden over de tegenaanwijzingen en het reclasseringsplan gelden nog wel. Wanneer de voorwaardelijke invrijheidstelling wordt afgewezen kunnen de levenslanggestraften niet in hoger beroep.⁹⁴

4.3 De levenslange gevangenisstraf in Duitsland

Evenals in Nederland kan in Duitsland gratie worden verleend aan levenslanggestraften.⁹⁵ Daarnaast kent het Duitse recht een mogelijkheid van voorwaardelijke invrijheidstelling dat sinds 1982 is ingevoerd. De wettelijke grondslag voor voorwaardelijke invrijheidstelling is opgenomen in paragraaf 57 van het Strafgesetzbuch (StGB). De reden van de invoering van voorwaardelijke invrijheidstelling is vastgelegd in een uitspraak van het Bundesverfassungsgericht (BVerfGE).⁹⁶ Het BVerfGE heeft in deze uitspraak geoordeeld dat een levenslanggestrafte recht heeft op resocialisatie. Dit houdt in dat een levenslanggestrafte een kans moet hebben om op een bepaald moment in vrijheid te worden gesteld. Het BVerfGE heeft verder geoordeeld dat enkel een mogelijkheid tot gratie niet voldoende is om aan de eis van resocialisatie te voldoen. Tot slot heeft het BVerfGE in de uitspraak aangegeven dat de wetgever regels moet formuleren aangaande de voorwaarden waaronder de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf kan worden geschorst. Tevens is de procedure in de wet opgenomen welke in acht moet worden genomen als er sprake is van een voorwaardelijke invrijheidstelling.

Er gelden voorwaarden voor een voorwaardelijke invrijheidstelling bij een levenslanggestrafte. Ten eerste moet een levenslanggestrafte vijftien jaar van zijn gevangenisstraf hebben uitgezeten (sub 1). Ten tweede dient er geen sprake te zijn van een bijzonder ernstige mate van schuld van de levenslanggestrafte die de verdere gevangenisstraf vereist. Wanneer er wel sprake is van bijzonder ernstige mate van schuld⁹⁷, wordt er na twintig jaar gekeken in plaats van na vijftien jaar (sub 2). Tot slot mag er geen sprake zijn van recidivegevaar (sub 3). Bij de beslissing wordt rekening gehouden met de persoonlijkheid van de veroordeelde, het gedrag in de gevangenis en de eventuele effecten en gebeurtenissen die een vervroegde vrijlating op diegene zullen hebben.⁹⁸

Als vijftien jaar detentie voorbij is, wordt door de Strafvollstreckungskammer⁹⁹ bekeken of de levenslanggestrafte in aanmerking komt voor de voorwaardelijke invrijheidstelling. De

⁹³ Dit zijn rechtbanken die toezien op een uitvoering van de straffen, die door de hoven en rechtbanken worden uitgesproken.

⁹⁴ Welten 2012, p. 55.

⁹⁵ Forumlevenslang 2015, p. 47.

⁹⁶ Dit is het hoogste rechtsprekende macht in Duitsland.

⁹⁷ Dat houdt in dat een veroordeelde meerdere en/of gruwelijke misdrijven heeft gepleegd.

⁹⁸ Forumlevenslang 2015, p. 47.

⁹⁹ Forumlevenslang 2015, p. 48.

kamer, bestaande uit drie rechters, houdt bij zijn beslissing rekening met het oordeel van de rechter in eerste aanleg en de rechter in hoger beroep. Indien de Strafvollstreckungskammer tot het oordeel komt om de levenslanggestrafte voorwaardelijk in vrijheid te stellen wordt een deskundigenonderzoek uitgevoerd. Dit wordt gedaan om te onderzoeken of de levenslanggestrafte nog een gevaar is voor de maatschappij. Daarnaast kan de Strafvollstreckungskammer het OM, de levenslanggestrafte en de deskundige horen. Wanneer uit het onderzoek blijkt dat de vrijlating van een levenslanggestrafte nog steeds gevaar oplevert voor de maatschappij, wordt diegene niet voorwaardelijk in vrijheid gesteld. Het belang om de maatschappij te beschermen weegt zwaarder dan het belang om de levenslanggestrafte in vrijheid te stellen. Wanneer een voorwaardelijke invrijheidstelling wordt afgewezen, kan de levenslanggestrafte tegen deze beslissing in hoger beroep op grond van paragraaf 116 en 121 van het Gerichtsverfassungsgesetz.¹⁰⁰ Als de beslissing in het hoger beroep ook niet leidt tot een voorwaardelijke invrijheidstelling, dan kan de levenslanggestrafte na twee jaar opnieuw een verzoek indienen voor een voorwaardelijke invrijheidstelling.¹⁰¹

In 2006 heeft het BVerfGE nogmaals een uitspraak gedaan over de levenslange gevangenisstraf. Hierin heeft de BVerfGE aangegeven waar een levenslange gevangenisstraf aan moet voldoen. Als eerste heeft het BVerfGE geoordeeld dat bij een levenslanggestrafte ook 'menselijke' waarborgen moeten gelden. Dit houdt in dat een levenslanggestrafte perspectief op vrijlating moet hebben. Daarnaast moet hij worden voorbereid op een toekomst buiten de gevangenis. Er is geen wettelijke regeling in Duitsland die een regelmatig herbeoordeling verzekert. Toch heeft het BVerfGE geoordeeld dat het belangrijk is dat er sprake is van een regelmatige herbeoordeling. Zo heeft een levenslanggestrafte perspectief op enige invrijheidstelling en rechtszekerheid.¹⁰²

4.4 Tussenconclusie

De centrale vraagstelling richt zich onder andere op de oriëntatie naar jurisprudentie van het EHRM en de HR. Los van de internationale verplichtingen, kan het interessant zijn om te bezien of andere landen in hun wet- en regelgeving een andere benadering kennen. Dit hoofdstuk geeft antwoord op de deelvraag: *Hoe zit de wetgeving inzake levenslange gevangenisstraf in België en Duitsland eruit?*

Uit dit hoofdstuk is gebleken dat een levenslanggestrafte in Duitsland en België enig perspectief heeft op een invrijheidstelling. In Duitsland en België is in beginsel een levenslange gevangenisstraf ook een leven lang. Toch kennen beide landen een mogelijkheid om een levenslanggestrafte op een bepaald moment in vrijheid te stellen. Er bestaat namelijk een mogelijkheid tot voorwaardelijke invrijheidstelling, daarvoor bestaat er bij beide landen een herbeoordeling. Dit is in zowel Duitsland als België na vijftien jaar. In Duitsland heeft het Bundesverfassungsgericht geoordeeld dat er geen sprake mag zijn van bijzondere ernstige mate van schuld. Wanneer dit wel het geval is, wordt na twintig jaar gevangenisstraf gekeken of de levenslanggestrafte in vrijheid kan worden gesteld. Wanneer bij een levenslanggestrafte in België eerder sprake was van recidive kan hij na negentien jaar in aanmerking komen voor een voorwaardelijke invrijheidstelling. In Nederland bestaat geen herbeoordeling om voorwaardelijk in vrijheid te worden gesteld zoals in België en Duitsland. Dit brengt met zich mee dat een levenslanggestrafte op dit moment alleen in vrijheid kan worden gesteld door een gratieverzoek in te dienen. Zowel België als Duitsland voldoen aan de eisen van het EHRM. Het is misschien raadzaam voor de staatssecretaris om in dit verband te kijken naar de buurlanden van Nederland hoe zij de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf hebben geregeld. Om nader te bepalen in hoeverre de situatie in België en Duitsland anders is dan de Nederlandse wordt in de komende twee hoofdstukken ingegaan op de Nederlandse

¹⁰⁰ Welten 2013, p. 56.

¹⁰¹ Welten 2013, p. 56.

¹⁰² Welten 2013, p. 56.

praktijk. Eerst zal in het volgende hoofdstuk worden ingegaan op de huidige werkwijze van Verpaalen Advocaten ten aanzien van zaken in het algemeen en levenslange gevangenisstraf in het bijzonder. In het hoofdstuk daarna worden de gehouden interviews met advocaten en een aantal ketenpartners weergegeven.

5. De huidige werkwijze bij Verpaalen Advocaten

5.1 Inleiding

Verpaalen Advocaten heeft op dit moment een casus waarbij een veroordeling tot levenslange gevangenisstraf een rol zou kunnen gaan spelen. Dit betreft de casus van de moordbroers zoals besproken in paragraaf 3.3.3. Om die reden is het van belang te kijken naar de manier hoe de praktijk bij dit advocatenkantoor in het algemeen functioneert en met betrekking tot deze casus in het bijzonder. Op deze manier krijgt de centrale vraagstelling van het onderzoek een vertaling in de deelvraag: *Wat is de huidige werkwijze van Verpaalen Advocaten omtrent de verdediging in zaken waarin een levenslange gevangenisstraf wordt overwogen?* Deze vraag is van belang om zo een goed advies te kunnen geven aan Verpaalen Advocaten om eventueel de knelpunten weg te halen waar ze op dit moment en eventueel in de toekomst tegen aanlopen.

Om deze vraag te kunnen beantwoorden is er een dossierstudie gedaan. Daarnaast is aan mr. Lut de vraag gesteld of zij een andere werkwijze heeft bij zaken waar een levenslange gevangenisstraf is geëist. In paragraaf 5.2 wordt eerst de huidige werkwijze van Verpaalen Advocaten besproken, waarbij paragraaf 5.2.1 ingaat op de algemene gang van zaken en paragraaf 5.2.2 inzoomt op zaken met een levenslange gevangenisstraf. In paragraaf 5.3 wordt de verdedigingsstrategie besproken. Tot slot wordt er in paragraaf 5.4 een korte tussenconclusie gegeven.

5.2. De huidige werkwijze in de praktijk van Verpaalen Advocaten

5.2.1 Algemeen

Op het moment dat er een nieuwe zaak binnenkomt, wordt eerst telefonisch of op kantoor met de cliënt besproken wat het probleem is en wat de feiten zijn. Daarbij geeft de advocaat een korte uitleg over de werkwijze. Als de cliënt aangeeft dat hij graag bijstand wil hebben van de advocaat is er een nieuwe zaak.

Nadat het gesprek is afgelopen, krijgt de cliënt een opdrachtbevestiging; hierin staat aangegeven wat de cliënt en advocaat hebben afgesproken. De cliënt moet een kopie van de opdrachtbevestiging met handtekening retour sturen naar de advocaat.

Daarna wordt een stelbrief gestuurd naar de rechtbank en het OM. In de stelbrief wordt aangegeven dat een van de advocaten de cliënt gaat bijstaan. In de stelbrief wordt verzocht om de relevante processtukken toe te sturen. Op het moment dat de processtukken binnen zijn, wordt eerst gekeken van welk feit cliënt wordt verdacht en welke straf er wordt geëist. De advocaat gaat analyseren of aan het wettelijke criterium van het feit is voldaan. Wanneer dit is onderzocht, wordt een afspraak met cliënt gemaakt om de eis te bespreken.

In dezelfde week stuurt de advocaat een kopie van het dossier naar de cliënt. Zo kan de cliënt zich goed inlezen in het dossier. Tevens gaat de advocaat zich verdiepen in het dossier. Zij toetst het dossier aan de tenlastelegging. Dit doet de advocaat aan de hand van Nederlandse en Europese jurisprudentie. Naast het zoeken naar relevante jurisprudentie wordt er ook nog gebruik gemaakt van actuele artikelen. Doorgaans wordt twee weken later opnieuw een afspraak gemaakt met de cliënt om het dossier te bespreken. De advocaat geeft tijdens dat gesprek aan wat zij heeft onderzocht en welke informatie zij tot nu toe heeft gevonden. Daarna wordt met de cliënt het dossier uitvoerig besproken. Verder wordt gekeken of er nog onderzoekswensen zijn vanuit de kant van de cliënt en de advocaat. Als de cliënt bijvoorbeeld wil dat er een getuige verhoord wordt, moet dit verzoek worden ingediend door de advocaat. Wanneer de cliënt nog vragen of opmerkingen heeft, bespreekt de advocaat dit met de cliënt tijdens het gesprek.

Na het gesprek met de cliënt gaat de advocaat bij het OM achterhalen wat zijn standpunt is in de zaak. Als dit bekend is, wordt dit doorgegeven aan de cliënt zodat hij daarop kan worden voorbereid. Aansluitend gaat de advocaat zich weer verdiepen in het dossier en het schrijven van haar pleidooi. Het is belangrijk om jurisprudentie nauwlettend in de

gaten te houden voor eventuele veranderingen omtrent de zaak waar de advocaat zich voor voorbereidt. Bovendien is het van belang om de vragen van artikel 348 en 350 WvSv, het beslissingsmodel van de rechter, uit te werken. Eerst begint de advocaat met de formele vragen (voorvragen) van artikel 348 WvSv: is de dagvaarding geldig? Is de rechter bevoegd? Is het OM ontvankelijk? Zijn er redenen voor schorsing van vervolging? Als deze vragen zijn beantwoord, wordt er verdergegaan met de materiële vragen (ook wel hoofdvragen) van artikel 350 WvSv: is het tenlastegelegde feit bewezen? Is het bewezenverklaarde strafbaar? Is verdachte strafbaar? Welke sanctie wordt opgelegd?¹⁰³ Op het moment dat alle informatie is verzameld en zij voldoende informatie heeft om verweer te voeren, wordt alle informatie uiteengezet in haar pleidooi. De advocaat begint met een geraamte van het pleidooi en vult deze nader in. Als het pleidooi zo goed als af is, wordt er contact opgenomen met de cliënt. De advocaat vertelt in grote lijnen wat ze gaat vertellen en wat ze gaat aanvoeren.

5.2.2 Voorbereiding zaak waar levenslange gevangenisstraf wordt geëist

Hierboven is het stappenplan in grote lijnen uitgelegd waaraan de advocaat zich houdt. Om te kunnen achterhalen hoe de advocaat een zaak voorbereidt waarbij levenslang wordt geëist, is een aantal vragen gesteld.

Mr. Lut heeft aangegeven dat bij een zaak waar levenslange gevangenisstraf wordt geëist in principe ook de stappen van het stappenplan worden gevolgd. Op het moment dat de processtukken binnen zijn, wordt eerst gekeken of er sprake is van een verdenking van een feit waarvoor levenslange gevangenisstraf geëist kan worden. De advocaat gaat analyseren of aan het wettelijke criterium van het feit is voldaan. Bovendien gaat zij ook bij zo'n zaak de vragen van het beslissingsmodel na. Mr. Lut geeft aan dat een zaak waarbij een levenslange gevangenisstraf wordt geëist, de impact zowel voor haar als voor haar cliënt veel groter is. Het kan in het uiterste geval wel gaan om levenslange opsluiting van de verdachte. Daarom is de druk hoger dan bij 'normale' zaken. Daarnaast is het contact met de cliënt intensiever. Zij wil namelijk een cliënt goed voorbereiden en op de hoogte houden van de werkwijze in zijn zaak. Dit wordt natuurlijk ook bij andere cliënten gedaan, maar bij een zaak waarbij een levenslange gevangenisstraf kan worden opgelegd vergt het meer inspanning. Zij wil een cliënt waar mogelijk geruststellen. Vanzelfsprekend slaat de eis van een levenslange gevangenisstraf in als een bom en moet de cliënt dit verwerken. Cliënten reageren vaak heftig en emotioneel. Soms weten cliënten zich geen houding te geven in de rechtbank. De advocaat probeert de cliënt daarbij te helpen en hem moed in te spreken. Daartoe is echter maar een beperkte mogelijkheid, omdat de advocaat de cliënt gemiddeld slechts een uur spreekt in de week. Het verwerkingsproces zal hij de rest van de week zelf moeten doen.¹⁰⁴

5.3 Verdedigingsstrategie

Zoals hierboven is toegelicht beoordeelt de advocaat of op wettelijke basis ruimte is voor een oplegging van de levenslange gevangenisstraf. Dit doet zij aan de hand van Nederlandse en Europese jurisprudentie. Op dit moment is het relatief eenvoudig om verweer te voeren, aangezien de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf niet voldoet aan de eisen van de jurisprudentie. Levenslange gevangenisstraf is als gevolg van actuele jurisprudentie uitgesloten. Doordat de levenslange gevangenisstraf is uitgesloten komt de advocaat met een andere strafmaat zoals een tijdelijke gevangenisstraf of een tijdelijke gevangenisstaf met tbs. In de toekomst, als de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf voldoet aan de eisen, moet de advocaat haar verweer anders gaan voeren.

¹⁰³ Artikel 348 en 350 WvSr.

¹⁰⁴ Zie bijlage 1: interview mr. Lut.

5.4 Tussenconclusie

Om Verpaalen Advocaten een zinvolle aanbeveling te kunnen geven ter verbetering van hun werk, is het van belang om op de hoogte te zijn van de huidige werkwijze. Deelvraag vier: *Wat is de huidige werkwijze van Verpaalen Advocaten omtrent de verdediging in zaken waarin een levenslange gevangenisstraf wordt overwogen?* is daarmee een essentieel onderdeel van de centrale vraagstelling. Dit hoofdstuk ging daar expliciet op in. Verpaalen Advocaten werkt op een gestructureerde wijze aan haar zaken. Zeker waar het een casus van levenslange gevangenisstraf betreft, is dit een vereiste.

Een kwetsbaar punt in een zaak met betrekking tot levenslange gevangenisstraf blijft de (soms onvoorspelbare) emotie van de cliënt. Bij een veroordeling tot levenslange gevangenisstraf kunnen cliënten zich in de rechtszaal emotioneel uiten, wat niet altijd in het voordeel is van de zaak. Dit blijft voor advocaten een niet gemakkelijk te hanteren situatie. Advocaten zijn veeleer gewend om te redeneren vanuit wet- en regelgeving en minder vanuit de 'zwakheden' van de cliënt.

Het is zeker dat binnen niet al te lange termijn de wetgeving rondom levenslange gevangenisstraf zal worden veranderd in Nederland. Het is op dit moment niet duidelijk welke kant het op gaat, de politieke discussie daarover wordt nog steeds gevoerd in de Tweede Kamer. In ieder geval zullen advocaten zich moeten verhouden tot de komende nieuwe situatie en nieuwe strategieën moeten opzetten in verband met de verdediging van hun cliënt. Dat betekent de ontwikkelingen volgen, werkwijzen aanpassen en creatief inspelen op de nieuwe situatie te zijner tijd. Dat dat misschien niet altijd zo eenvoudig zoals hier is neergeschreven mag blijken uit de interviews die zijn gehouden in het kader van dit onderzoek met advocaten en ketenpartners. In het volgende hoofdstuk staan hun antwoorden op de vraag hoe zij denken over de ontwikkelingen ten aanzien van levenslange gevangenisstraf centraal.

6. Praktijkervaringen van de advocaten en de ketenpartners

6.1 Inleiding

De centrale vraag van het onderzoek gaat op zoek naar aanbevelingen ter verbetering van rechtsbijstand en/of verdedigingsstrategie in het geval van (eventuele) levenslange gevangenisstraf. In de eerste hoofdstukken wordt de centrale vraag benadert vanuit met name literatuuronderzoek. In dit hoofdstuk wordt door middel van interviews ingegaan op de vraag hoe directbetrokkenen (advocaten en ketenpartners) denken over deze kwestie. Voor het onderzoek zijn er interviews afgenomen met diversen beroepsgroepen. Er is antwoord gezocht op deelvraag: *Hoe denken de advocatuur en de ketenpartners over de oplegging en tenuitvoerlegging van levenslange gevangenisstraf?* Deze deelvraag is ook voor Verpaalen Advocaten van belang om te kunnen achterhalen hoe advocaten en ketenpartners op dit moment denken over de levenslange gevangenisstraf en wat zij vinden van de ontwikkelingen die binnenkort plaats zullen vinden. Daarnaast is gevraagd wat hun huidige en toekomstige wensen zijn ten aanzien van de tenuitvoerlegging. Tot slot worden de juridische knelpunten waar ze op dit moment en eventueel in de toekomst tegen aanlopen, uiteengezet.

Dit hoofdstuk begint met paragraaf 6.2, de uitwerking van interviews met de strafrechtadvocaten. In paragraaf 6.3 zijn de antwoorden van de officieren van justitie uiteengezet. In paragraaf 6.4 is het interview met de strafrechtrechter uitgewerkt. De interviews beginnen steeds met een citaat van de betreffende geïnterviewde, waarbij dat citaat in de daaropvolgende tekst nader wordt toegelicht. Tot slot wordt er in paragraaf 6.5 een tussenconclusie gegeven.

6.2 Strafrechtadvocaten

Voor het onderzoek zijn drie strafrechtadvocaten geïnterviewd. Tijdens deze interviews zijn diversen vragen gesteld die hieronder zullen worden uitgewerkt.

6.2.1 Tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf op dit moment

Om te achterhalen hoe de advocaten tegen de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf aankijken is aan hen de volgende vraag gesteld: *Hoe denkt u op dit moment over de oplegging en tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf?* Na de interviews is gebleken dat de drie strafrechtadvocaten dezelfde mening hebben omtrent de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf.

“Als advocaat heb ik grote moeite met de oplegging en ten uitvoerlegging van een levenslange gevangenisstraf. Een daad is een daad; maar het is slecht een momentopname in iemands leven. Hoewel een daad verschrikkelijk kan zijn en iemand daar een straf voor verdient vanuit maatschappelijk perspectief, vind ik niet dat iemand daar de rest van zijn leven voor moet boeten. Wat stelt het leven nog echt voor binnen de poorten van een gevangenis?”

Bijlage 2 interview mr. Verpaalen

De andere twee strafrechtadvocaten delen dezelfde mening. Ook zij hebben op dit moment moeite met de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf. Er bestaat op dit moment geen perspectief op vrijlating en dat is inhumain. Nederland neemt op dit moment een uitzonderingspositie in ten opzichte van andere Europese landen. In andere landen is sprake van een vorm van voorwaardelijke invrijheidstelling, een rechterlijke toetsing na vijftien, twintig of vijfentwintig jaren of een goed functionerend gratiebeleid, aldus mr. Nunnikhoven. Uit de vorige hoofdstukken is gebleken dat Nederland naast het gratiebeleid verder geen andere mogelijkheid kent om een levenslanggestrafte vervroegd in vrijheid te stellen. Tevens wordt gratie in Nederland (bijna) nooit verleend. Ondanks dat de advocaten moeite hebben met de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf hebben mr. Verpaalen en mr. Lut aangegeven dat ze als ‘mens’ de

levenslange gevangenisstraf in sommige gevallen terecht vinden. De maatschappij moet beschermd worden tegen mensen die verregaand onmaatschappelijk gedrag tonen.

6.2.2 De huidige ontwikkelingen op dit moment

Op dit moment zijn er verschillende ontwikkelingen omtrent de levenslange gevangenisstraf. 2 juni 2016 heeft de staatssecretaris een voorstel ingediend om de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf te wijzigen. Om te achterhalen wat de advocaten van de ontwikkelingen vinden is aan hen de volgende vraag gesteld: *Op dit moment zijn er verschillende ontwikkelingen omtrent de levenslange gevangenisstraf. Zo heeft de staatssecretaris een voorstel ingediend. Wat vindt u van deze ontwikkelingen?* Na de interviews is gebleken dat de meningen enigszins verdeeld zijn.

“Ik vind dat er feitelijk niets verandert, de staatssecretaris is nog steeds een spin in het web en daarmee blijft gratie, of de nieuwe regeling, een politiek punt. Daarbij komt ook dat het voorstel van Dijkhoff (de staatssecretaris, EvK) nog steeds niet voldoet aan de Europese jurisprudentie.”

Bijlage 3 interview mr. Lut.

Mr. Lut heeft aangegeven dat de ontwikkelingen en dan met name het voorstel van de staatssecretaris nog steeds niet voldoet aan de Europese jurisprudentie. De staatssecretaris heeft in zijn voorstel aangegeven dat de eerste vijftientig jaar in het teken staan van vergelding en bestraffing. Na die vijftientig jaar gaat een adviescollege kijken of de levenslanggestrafte in aanmerking komt voor eventueel resocialisatie. Het EHRM heeft aangegeven dat een levenslanggestrafte al vanaf het begin van zijn straf de mogelijkheid moet krijgen om zich te kunnen verbeteren. Daarnaast komt er niets terug in het voorstel dat het voor een levenslanggestrafte duidelijk moet zijn aan welke voorwaarden hij moet voldoen voor een herbeoordeling. Er wordt nu nog niet voldaan aan de jurisprudentie en het blijft nog altijd een zwak punt volgens mr. Lut.

“Ik sta persoonlijk wel voor een gedeelte achter het voorstel van de staatssecretaris en hoop dan ook wel dat het voorstel er daadwerkelijk zal komen”.

Bijlage 2 interview mr. Verpaalen

Daarentegen heeft mr. Verpaalen aangegeven dat ze het voor het grootste gedeelte eens is met het voorstel van de staatssecretaris. Zij vindt dat, ondanks dat het nog niet helemaal voldoet aan de eisen van jurisprudentie, het een vooruitgang is voor Nederland. Zij ziet liever dat er eerder dan vijftientig jaar een herbeoordeling komt, omdat het dan wel voldoet aan de voorwaarden van de jurisprudentie. Daarnaast is zij benieuwd hoe zwaar het onderzoek van de slachtoffers en nabestaanden wordt meegewogen bij het advies van het adviescollege. Wanneer een feit vijftientig jaar geleden is gebeurd, vindt zij dat het onderzoek niet te zwaar mee mag worden genomen in de beslissing. De slachtoffers en nabestaanden hebben de ontwikkelingen van de levenslanggestrafte tijdens detentie niet meegekregen. Op het moment dat zij een oordeel geven, zullen zij dit laten afhangen van het delict van destijds. In het belang van de advocaten zou het beter zijn als het onderzoek maar een kleine rol heeft tijdens de beslissing.

“Dat de levenslange gevangenisstraf wordt herzien, is zeker winst. Zo krijgen levenslang gestrafte weer enig perspectief op een eventuele vrijlating. Dat dit door een commissie gaat gebeuren in plaats van een rechter, lijkt mij in het kader van de trias politica niet correct. Ook dat de staatssecretaris uiteindelijk beslist over een eventuele vrijlating vind ik niet correct. Ik vind dat dit door een onafhankelijke rechter moet gebeuren. Dat er allerlei adviezen worden opgemaakt door verschillende personen, dat is wel een goed idee.”

Ook mr. Nunnikhoven heeft aangegeven het gedeeltelijk eens te zijn met de eventuele ontwikkelingen omtrent de levenslange gevangenisstraf. Echter, hij vindt wel dat een rechter de levenslange gevangenisstraf moet herzien. Wanneer het adviescollege advies gaat uitbrengen gaat zij op de stoel van de rechter zitten. In het voorstel staat dat de staatssecretaris uiteindelijk beslist of een levenslanggestrafte in vrijheid kan worden gesteld.

6.2.3 Wensen voor de toekomst met betrekking tot de straf

Tijdens de interviews is gevraagd aan de advocaten: *Wat zijn uw wensen hoe de oplegging en tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf er in de toekomst uit komt te zien?* Tijdens de interviews kwam naar voren dat de meningen over de wensen enigszins verschillen van elkaar. Dit komt naar voren uit de verschillende jaren wanneer een herbeoordeling moet gaan plaatsvinden. Mr. Verpaalen en mr. Nunnikhoven denken hetzelfde over de herbeoordeling. Daarentegen wilt mr. Lut een eerder herbeoordeling dan vijftien jaar.

“In de toekomst zou ik graag willen zien dat er een herbeoordeling komt binnen vijfentwintig jaar met daarbij advies van verschillende personen, zoals advies van een deskundige aan de hand van een psychologisch onderzoek zo kan er onderzocht worden of er nog steeds sprake is van recidivegevaar. Advies vanuit de inrichting waar de levenslanggestrafte verblijft zij kunnen tenslotte toelichten hoe het verloop van de levenslanggestrafte gaat, en tot slot kan vanuit de reclassering advies gegeven worden over eventueel verlof.

Ook zou het goed zijn dat, als er negatief wordt beslist op de herbeoordeling, de levenslanggestrafte hiertegen in beroep kan gaan.”

Bijlage 4 interview mr. Nunnikhoven

Daarnaast gaf mr. Nunnikhoven aan dat hij graag wil zien dat op het moment dat het adviescollege negatief beslist over een eventuele herbeoordeling, de levenslanggestrafte beroep kan instellen. De staatssecretaris heeft in zijn voorstel aangegeven dat een levenslanggestrafte beroep kan instellen tegen de beslissing van het adviescollege bij de voorzieningenrechter. Zo krijgt een levenslanggestrafte nog een kans om eventueel vervoegd in vrijheid te worden gesteld.¹⁰⁵

Ook zien de geïnterviewden advocaten graag dat er een herbeoordeling komt bij een tenuitvoerlegging van levenslange gevangenisstraf. Om te kunnen voldoen aan de voorwaarden van jurisprudentie vinden zij een herbeoordeling binnen vijfentwintig jaar na de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf gewenst. De staatssecretaris heeft aangegeven dat een herbeoordeling na vijfentwintig jaar gaat plaatsvinden. Mr. Lut is het daar niet mee eens. Zij ziet het liefst dat in de toekomst een herbeoordeling gaat plaatsvinden na vijftien jaar.

“Op het moment dat er een herbeoordeling gaat plaatsvinden na twintig of vijfentwintig jaar kan iemand al fors zijn vastgeroest in ‘fout’ gedrag. Ik denk dan ook niet dat iemand na die lange tijd zijn gedrag kan veranderen.”

Bijlage 3 interview mr. Lut

Tot slot heeft mr. Verpaalen aangegeven dat zij graag in de toekomst een strenge monitoring wil zien. Wanneer iemand die een levenslange gevangenisstraf opgelegd heeft

¹⁰⁵ Dijkhoff september 2016, p. 6.

gekregen na enige tijd in vrijheid wordt gesteld en weer een delict pleegt, moet deze weer direct terug in de gevangenis.

6.2.4 De knelpunten in de praktijk

Om te achterhalen wat de (verwachte) knelpunten zijn in de praktijk is de advocaten de volgende vraag gesteld: *Wat zijn de juridische knelpunten of problemen waar u tegenaan loopt binnen de huidige rechtspraak omtrent de oplegging en tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf?* Hier hebben de advocaten een aantal knelpunten aangegeven waar zij op dit moment tegenaan lopen en waar zij in de toekomst eventueel tegenaan kunnen lopen. Tijdens de interviews bleken de knelpunten grofweg in drie thema's ingedeeld te kunnen worden, die hier achtereenvolgend zullen worden behandeld.

Eerder een levenslange gevangenisstraf

“Een toekomstig knelpunt is dat ik niet hoop dat rechters door een eventuele mogelijkheid van tussentijdse toetsing makkelijker kiezen voor de straf levenslang dan nu het geval is.”

Bijlage 2 interview mr. Verpaalen

Aangezien de levenslange gevangenisstraf op dit moment is uitgesloten door de jurisprudentie is het voor rechters niet mogelijk om een levenslange gevangenisstraf op te leggen. Als de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf in Nederland wel voldoet aan de eisen van de jurisprudentie, is het voor de rechter makkelijker om een levenslange gevangenisstraf op te leggen. Er kan dan geredeneerd worden dat een levenslange gevangenisstraf niet meer een leven lang betreft. De levenslanggestrafte heeft tenslotte de mogelijkheid om vervroegd in vrijheid te worden gesteld.

Afwachting politieke besluitvorming

“Rechters willen in principe een levenslange gevangenisstraf opleggen als dit past bij de ernst van de feiten en het gevaar voor de maatschappij bij invrijheidstelling van de verdachte, maar dat dit nu aan de hand van de jurisprudentie niet kan.”

Bijlage 3 interview mr. Lut

Mr. Lut heeft aangegeven dat zaken nu worden aangehouden omdat rechters en de HR de politieke ontwikkeling willen afwachten. Daarnaast gaf mr. Nunnikhoven aan doordat de zaken worden aangehouden hij het lastig vindt om cliënt uit te leggen dat de cliënt het ene moment op de ene manier wordt berecht en op een iets later moment op een andere manier. Cliënten snappen dat niet, wat logisch is aangezien ze willen weten waar ze aan toe zijn. Doordat de rechters de politieke besluitvorming afwachten, worden zaken aangehouden.

Emoties cliënt

Wanneer een cliënt krijgt te horen dat er een levenslange gevangenisstraf wordt geëist, slaat dat in als een bom. Cliënten worden erg emotioneel omdat ze misschien wel hun hele leven in de gevangenis moeten verblijven. Mr. Lut heeft in hoofdstuk vier al aangegeven dat ze cliënten moed probeert in te praten en cliënt enigszins gerust te stellen. Daarnaast kun je cliënt niet te allen tijde spreken en/of zien omdat diegene in de gevangenis zit. De rest van de tijd moet cliënt de eis zelf gaan verwerken. Het is gebleken dat niet elke cliënt dat zelf kan. Dit blijkt uit onderstaande bij mr. Lut.

“Vorig jaar heb ik de cliënt bijgestaan in de rechtbank. Voordat we de rechtbank binnenliepen, heb ik nog met cliënt gepraat en mijn standpunt besproken. Ik heb hem op het hart gedrukt dat ik mijn uiterste best voor hem ga doen. Tijdens de zitting heb ik alles op alles gezet om de cliënt te behoeden voor een levenslange gevangenisstraf. Na mijn

pleidooi kwam een aantal nabestaanden aan het woord die hun verhaal deden. Voordat ik het doorhad, stond mijn cliënt op en schreeuwde naar de rechters: "Geef mij maar gewoon levenslang! Ik heb die mensen vermoord dus ik moet gestraft worden. Dit kan alleen met een levenslange gevangenisstraf."

Bijlage 3 interview mr. Lut

Als advocaat hoop je niet dat een cliënt zoiets gaat zeggen tijdens een zitting. De advocaat doet haar uiterste best om cliënt te verdedigen.

6.3 Officiëren van Justitie

Voor dit onderzoek zijn met twee officieren van justitie interviews afgenomen. Voor het onderzoek is het van belang hoe andere beroepsgroepen denken over de levenslange gevangenisstraf en wat hun wensen zijn voor in de toekomst. Mr. Van Damme heeft zelf een keer levenslang geëist en dat is toentertijd ook opgelegd.¹⁰⁶ De andere OvJ heeft nog geen levenslang geëist maar wilde wel graag meewerken aan het onderzoek. Opvallend is dat de officieren van justitie een ander standpunt in de discussie innemen dan de advocaten en de rechter. Zij zitten er steviger in, wat niet geheel los lijkt te staan van de rol die zij op dit moment vervullen.

6.3.1 De tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf op dit moment

Mr. Van Damme en mr. Gudde zijn eensgezind over de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf op dit moment.

"Oplegging en tenuitvoerlegging zijn mijns inziens nog steeds geboden. Er zijn misdrijven die zo ernstig zijn, gepleegd door dermate gevaarlijke mensen, dat levenslange opsluiting de enige manier is om de maatschappij afdoende te beveiligen tegen herhaling."

Bijlage 6 interview mr. Van Damme

Mr. Gudde gaf aan dat de tenuitvoerlegging op dit moment niet voldoet aan de eisen van de jurisprudentie. Zij vindt persoonlijk dat de tenuitvoerlegging op dit moment wel goed is. De levenslange gevangenisstraf wordt opgelegd om de maatschappij te beschermen. De straf wordt niet voor niets opgelegd, anders kan ook gekozen worden voor een tijdelijke maximale gevangenisstraf.

6.3.2 De huidige ontwikkelingen op dit moment

Ook aan de officieren van justitie is gevraagd wat zij van de ontwikkelingen vinden op dit moment omtrent de levenslange gevangenisstraf.

"Hij wil een herbeoordeling invoeren waardoor de levenslange gevangenisstraf weer opgelegd kan worden. Ik ben het er ook mee eens dat dit na vijftwintig jaar gaat gebeuren aangezien een levenslanggestrafte dan niet eerder in vrijheid wordt gesteld dan een maximale tijdelijke gevangene."

Bijlage 5 interview mr. Gudde

De staatssecretaris heeft het voorstel ingediend omdat hij wil dat rechters weer een levenslange gevangenisstraf op gaan leggen als het nodig is. Anders wordt de levenslange gevangenisstraf een dode letter in het WvSr.¹⁰⁷ Zowel mr. Gudde als mr. Van Damme zijn het eens met het voorstel van de staatssecretaris. Op het moment dat er een herbeoordeling wordt ingevoerd kan een levenslange gevangenisstraf weer opgelegd

¹⁰⁶ Rb. 26 oktober 2009, ECLI:NL: RBBRE:2009:BK1143.

¹⁰⁷ Zie paragraaf 1.2.

worden, dit willen de officieren van justitie graag. Daarnaast vinden zij goed dat er een herbeoordeling na vijfentwintig jaar gaat plaatsvinden.

6.3.3 Wensen voor de toekomst met betrekking tot de straf

Mr. Van Damme gaf tijdens het interview aan dat hij weer graag ziet dat een levenslange gevangenisstraf opgelegd kan worden.

"Ik heb bij de eerste vraag al aangegeven dat ik vind dat de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf gewoon opgelegd kan worden hoe het nu is. Maar om ervoor te zorgen dat de levenslange gevangenisstraf in de toekomst weer opgelegd kan worden, moet er een herbeoordeling gaan plaatsvinden. Daarom vind ik het enerzijds wel goed dat dat wordt ingevoerd."

Bijlage 6 interview mr. Van Damme

Zijn antwoord komt eigenlijk een beetje terug uit zijn eerdere antwoorden die hij heeft gegeven. Hij vindt dat de levenslange gevangenisstraf nog steeds opgelegd moet worden. Hij hoopt dan ook dat in de toekomst dit weer mogelijk wordt. Mr. Gudde gaf aan dat ze vindt dat in de toekomst, als er een herbeoordeling gaat plaatsvinden, een levenslanggestrafte nooit eerder vrij mag komen dan een tijdelijke gestrafte, tenzij er sprake is van omstandigheden die tot gratie zouden moeten leiden.

6.3.4 De knelpunten in de praktijk

Beide officieren van justitie hebben aangegeven dat ze niet echt knelpunten ervaren. Het enige knelpunt op dit moment is dat er door de rechters geen levenslange gevangenisstraf meer wordt opgelegd. Maar ze zijn ervan overtuigd dat in de toekomst de levenslange gevangenisstraf weer opgelegd kan worden.

6.4 Strafrechter

Er is één strafrechter geïnterviewd. Helaas waren er geen andere strafrechters die wilden/konden meewerken. Aan de strafrechter heb ik soortgelijke vragen gesteld als aan de advocaten en de officieren van justitie. Het is gebleken dat de rechter gedeeltelijk dezelfde mening deelt als de advocaten.

6.4.1 De tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf op dit moment

Om te achterhalen hoe de rechter tegen de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf aankijkt is hem de volgende vraag gesteld: *Hoe denkt u op dit moment over de oplegging en tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf?*

De tenuitvoerlegging verhoudt zich niet met het Europese recht. In Nederland wordt in feite nimmer gratie verleend. Daarnaast bestaat er ook nog geen herbeoordeling waardoor een levenslange gevangenisstraf op dit moment een heel leven lang is."

Bijlage 7 interview mr. Van de Ven

Op dit moment kunnen rechters ook geen levenslange gevangenisstraf opleggen omdat deze straf is uitgesloten door de actuele jurisprudentie. Mr. Van de Ven heeft voor zichzelf de straf uitgesloten om deze op te leggen aan een verdachte. Op het moment dat de ernst van de feiten een levenslange straf rechtvaardigt, zou hij toch voor een lagere straf kiezen. Dit heeft de rechter in de zaak van de moordbroers op 24 november 2015 ook gedaan. Ondanks dat er een levenslange gevangenisstraf was geëist heeft de rechter er toch voor gekozen om een tijdelijke maximale gevangenisstraf van dertig jaar op te leggen.¹⁰⁸

¹⁰⁸ Rb. 24 november 2015, ECLI:NL: RBNNE:2015:5389.

6.4.2 De huidige ontwikkelingen op dit moment

Ook is aan de rechter de vraag gesteld hoe hij op dit moment denkt over de ontwikkelingen omtrent de levenslange gevangenisstraf. Er is tevens gevraagd hoe hij denkt over het voorstel van de staatssecretaris.

“Uitstekend, hoewel je wel van mening kunt verschillen over het tijdstip dat een herbeoordeling gaat plaatsvinden. Ik vind zelf vijftientwintig jaar een goed moment maar daar zijn de meningen zeer zeker over verdeeld.”

Bijlage 7 interview mr. Van de Ven

Mr. Van de Ven heeft aangegeven dat hij het goed vindt dat er een herbeoordeling komt in Nederland. Zo komt de tenuitvoerlegging stapje voor stapje dichterbij de eisen van de jurisprudentie. Hij is het eens met het voorstel van de staatssecretaris om een herbeoordeling na vijftientwintig jaar in te voeren. Het blijkt wel dat er nog steeds onduidelijkheid heerst op welk moment de herbeoordeling moet gaan plaatsvinden. De advocaten en de ketenpartners zijn niet eensgezind als het gaat over de herbeoordeling.

6.4.3 Wensen voor de toekomst met betrekking tot de straf

Mr. Van de Ven heeft aangegeven dat hij in de toekomst graag ziet dat de slachtoffers c.q. nabestaanden ook worden betrokken bij een eventuele vervroegde invrijheidstelling van de levenslanggestrafte.

“Ik zou graag willen zien dat de slachtoffers c.q. nabestaanden betrokken worden bij een eventuele vroegtijdige vrijlating van de verdachte. Zij kunnen hun mening daarover geven en aangeven aan welke voorwaarden een levenslanggestrafte moet voldoen.”

Bijlage 7 interview mr. Van de Ven

Op het moment dat iemand een aantal moorden heeft gepleegd zie je als nabestaanden het liefst diegene voor altijd achter de tralies. Als slachtoffers c.q. nabestaanden hun mening mogen geven en eventueel voorwaarden mogen stellen, kan dit de pijn iets verzachten. Zij kunnen voorwaarden naar voren brengen waar zij zich prettig bij voelen. Het adviescollege kan hier tijdens zijn beslissing rekening mee houden. In het voorstel van de staatssecretaris staat dat er na vijftientwintig jaar ook een slachtoffer- en nabestaandenonderzoek wordt gehouden. Zij kunnen dan gehoord worden als er sprake is van een herbeoordeling. In het voorstel is verder niet duidelijk geworden of de slachtoffers c.q. nabestaanden voorwaarden mogen stellen.

Mr. Van de Ven vindt het belangrijk dat zij er bij betrokken worden. Als hij een levenslange gevangenisstraf oplegt, doet hij dat omdat het gaat om de meest ernstige misdrijven. De maatschappij moet dan ook beschermd worden tegen een dergelijk iemand. Hij vindt het goed dat er een herbeoordeling gaat plaatsvinden maar daarentegen moeten de nabestaanden en slachtoffers ook betrokken worden bij de herbeoordeling. Daarentegen zijn de advocaten het hier helemaal niet mee eens. Mr. Verpaalen gaf al eerder aan dat ze hoopt dit onderzoek niet te zwaar gaat meewegen.

6.4.4 De knelpunten in de praktijk

Mr. Van de Ven heeft aangegeven dat een toekomstig knelpunt is dat er onvoldoende kennis is. Er zijn op dit moment allerlei onduidelijkheden en eventuele onduidelijkheden in de toekomst

“Zoals ik net al aangaf in het interview zou ik op dit moment een maximale tijdelijke gevangenisstraf opleggen in plaats van een levenslange gevangenisstraf. Dit doe ik omdat de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf op dit moment niet voldoet aan de eisen van de jurisprudentie. Op het moment dat een levenslange

gevangenisstraf wel voldoet aan deze eisen gaan er wat ontwikkelingen plaatsvinden. Mijns inziens hebben de rechters, officieren van justitie en advocaten op dat punt dan te weinig kennis.”

Bijlage 7 interview mr. Van de Ven

Doordat er veel onduidelijkheden op dit moment zijn en in de toekomst ontwikkelingen gaan plaatsvinden is mr. Van de Ven bang dat de tenuitvoerlegging alsnog een heikel punt blijft. Het is gewenst dat in de nabije toekomst voor de advocaten en de ketenpartners duidelijkheid komt.

6.5 Tussenconclusie

In dit hoofdstuk is geprobeerd om een antwoord te vinden op de vraag: *Hoe denken de advocatuur en de ketenpartners over de oplegging en tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf?* Tijdens de interviews is gebleken dat de advocaten, officieren van justitie en de rechter niet eensgezind zijn over hoe op dit moment de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf het best kan worden geregeld. De advocaten geven aan dat zij de levenslange gevangenisstraf op dit moment inhumaan vinden. Een levenslanggestrafte moet enig perspectief hebben een vervroegde vrijlating. Op dit moment is daar nog geen sprake van aangezien gratie nimmer wordt verleend. Het is gebleken dat de rechter eensgezind is met de advocaten. Uit de interviews met de officieren van justitie blijkt dat zij een stuk ‘harder’ zijn ten aanzien van de tenuitvoerlegging van levenslange gevangenisstraf. Zij vinden dat de levenslange gevangenisstraf op dit moment nog steeds opgelegd kan worden. De maatschappij moet beschermd worden tegen dermate gevaarlijke mensen, dat dezen hun hele leven lang opgesloten dienen te worden. Daarnaast is gebleken dat de advocaten, officieren van justitie en de rechter hetzelfde denken over de ontwikkelingen op dit moment. Alle personen vinden het goed dat er een herbeoordeling komt. Daarentegen is mr. Lut de enige die het niet eens is met het voorstel van de staatssecretaris. Zijn voorstel voldoet alsnog niet aan de eisen van de jurisprudentie.

Vanuit het oogpunt van de advocaten vinden zij een herbeoordeling goed zodat een levenslanggestrafte enig perspectief heeft op enige vrijlating. De officieren van justitie en de rechter vinden het goed omdat er dan in de toekomst de straf weer opgelegd kan worden. De advocaten vinden dat eerder een herbeoordeling moet plaatsvinden dan vijftwintig jaar. Zo wordt voldaan aan de eisen van de jurisprudentie. De ketenpartners vinden vijftwintig jaar een goed moment omdat dit vijf jaar langer is dan een maximale tijdelijke gestrafte die na twintig jaar in vrijheid wordt gesteld. Tevens hebben de advocaten en de ketenpartners hun wensen aangegeven hoe zij het liefst de levenslange gevangenisstraf in Nederland in de toekomst willen zien. Ze hebben allemaal aangegeven dat ze het liefst zien dat er een herbeoordeling gaat plaatsvinden in de toekomst. De meningen verschillen nog wel over op welk moment dat moet gaan plaatsvinden. Tot slot hebben de advocaten en de ketenpartners hun knelpunten aangegeven die zij op dit moment en eventueel in de toekomst hebben.

Dit hoofdstuk gaat vooral in op de knelpunten in de praktijk. Knelpunten moeten worden opgelost. Om die reden worden in het volgende hoofdstuk deze knelpunten nogmaals kort benoemd, maar met (eventuele) verbeterpunten erbij. Dit vormt de opmaat voor het slothoofdstuk conclusies en aanbevelingen.

7. Knelpunten en verbeterpunten

7.1 Inleiding

De kern van de centrale vraagstelling van dit onderzoek is welke aanbevelingen kunnen worden gegeven aan Verpaalen Advocaten ter verbetering van de rechtsbijstand en/of verdedigingsstrategie inzake (mogelijke) oplegging van levenslange gevangenisstraf. De in het vorige hoofdstuk geïnventariseerde knelpunten behoeven in dit verband dus vooral een oplossing. Dit wordt gedaan door aan de knelpunten waar mogelijk verbeterpunten te koppelen. De deelvraag: *Welke verbeterpunten kunnen er worden ingezet om de verdediging en rechtsbijstand voor de advocatuur in zaken waarin een levenslange gevangenisstraf wordt opgelegd c.q. geëist goed te laten verlopen?* staat om die reden centraal in dit hoofdstuk. Eerst wordt ingegaan op de knelpunten zoals die zijn geïnventariseerd in de vorige hoofdstukken, waarna per knelpunt een verbeterpunt wordt getracht te benoemen. In paragraaf 7.7 wordt gekeken of de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf in Duitsland en België voor nieuwe ideeën heeft gezorgd.

7.2 Emoties cliënt

7.2.1 Knelpunt

De levenslange gevangenisstraf is de hoogste straf in het WvSr. Op het moment dat de cliënt krijgt te horen dat een levenslange gevangenisstraf tegen hem wordt geëist, kan dit heftige reacties oproepen. De cliënt kan in de rechtszaal hevig emotioneel reageren en ter plaatse een uitspraak doen ("Geef mij maar levenslang!") dat haaks kan staan op het gevoerde pleidooi van de advocaat.

Daarnaast doet een advocaat er ook alles aan om de cliënt moed in te spreken. Omdat een dagelijks bezoek niet tot de mogelijkheden behoort, zijn cliënten vaak gedwongen om een eis en/of veroordeling tot levenslange gevangenisstraf zelf te verwerken.¹⁰⁹

7.2.2 Verbeterpunt

De advocaat zal met de cliënt het plan van aanpak duidelijk moeten bespreken. Op die manier realiseert de cliënt zich dat geuite emoties in de rechtbank zijn belang kunnen schaden. Emoties vanuit de cliënt dienen achterwege te blijven. In dat opzicht zijn afspraken en regels over de hele procesvoering van groot belang: voor de advocaat gezien zijn strategie en tactiek, en voor de cliënt om de advocaat niet te dwarsbomen. Een goede voorbereiding met de cliënt is vruchtbaar voor een zo goed mogelijke uitkomst van het proces.

De eigen houding van de advocaat is in dezen van groot belang. Een advocaat spiegelt hiermee als het ware het gewenste gedrag van de cliënt. Dus ook de advocaat moet voor en tijdens het proces een zo neutraal mogelijke, zakelijke houding aanhouden.

7.3 Levenslange gevangenisstraf

7.3.1 Knelpunt

Levenslange gevangenisstraf wordt slechts bij hoge uitzondering geëist. De verdachte wordt beschuldigd van een zeer zwaar misdrijf. Normaliter zou het niet eenvoudig zijn hier een adequate verdediging op te voeren.

7.3.2 Verbeterpunt

Om goed verweer te kunnen voeren zou de advocaat in zijn pleidooi ten minste dienen te verwijzen naar de uitspraken in dezen van de HR en de EHRM. Daarbij dient in aanmerking genomen te worden dat de mogelijkheid van vermindering van de straf verbonden is aan de eisen die gelden ten aanzien van de herbeoordeling.¹¹⁰ Een tweede laag van activiteiten zou zich moeten richten op de actuele jurisprudentie. Er is casuïstiek waarbij een verdachte, beschuldigd van meerdere moorden, toch niet tot levenslang veroordeeld wordt. Zo zijn er meerdere zaken in Nederland. De argumentatie die gebruikt

¹⁰⁹ Zie paragraaf 5.2.2.

¹¹⁰ Zie paragraaf 3.3.1 voor de eisen.

wordt in deze pleidooien zou mogelijk ook kunnen worden toegepast in het verweer van Verpaalen Advocaten. Wetende dat er binnenkort nieuwe wet- en regelgeving komt, is het noodzakelijk voor de advocaten hun pleidooi in het geval er levenslange gevangenisstraf wordt geëist, aan te passen op de actualiseringen.

7.4 Risico voor vaker levenslang

7.4.1 Knelpunt

Als rechters de mogelijkheid krijgen levenslang op te leggen, zullen zij vaker van deze mogelijkheid gebruik kunnen gaan maken. Immers, er is in dat geval een (ontsnapping) met de herbeoordeling waardoor rechters kunnen aanvoeren dat levenslang niet meer een leven lang is.

7.4.2 Verbeterpunten

Op individueel casus niveau heeft de advocaat buiten zijn pleidooi geen positie om hierop invloed uit te oefenen.

7.5 Afwachting politieke besluitvorming

7.5.1 Knelpunt

op 2 juni 2016 heeft de staatssecretaris middels een brief aan de Tweede Kamer zijn voornemen bekend gemaakt omtrent de levenslange gevangenisstraf. Bij menig politieke partij stuitte dat op bezwaren en/of aanvullende vragen. De staatssecretaris heeft toen toegezegd uiterlijk 5 september 2017 een nieuw voorstel in te dienen dat tegemoetkomt aan de vragen c.q. bezwaren vanuit de Tweede Kamer.

Cruciaal is het voorstel van de staatssecretaris dat hij de herbeoordeling niet wil uitvoeren voor vijftientig jaar na de veroordeling en de aantal criteria zoals die zijn genoemd door de HR met betrekking tot de herbeoordeling nog niet heeft opgenomen in zijn voorstel.

7.5.2 Verbeterpunt

Omdat niet bekend is waarmee de staatssecretaris zal komen, is het niet mogelijk een concreet verbeterpunt dienaangaande te benoemen.

7.6 Voldoende kennis

7.6.1 Knelpunt

Er zullen op korte termijn allerlei ontwikkelingen zijn ten aanzien van de levenslange gevangenisstraf. Die ontwikkelingen zullen in de eerste plaats op politiek niveau plaatsvinden, waarna er een vertaling komt naar het recht. Welke richting het opgaat, is onduidelijk. (Alhoewel een andere richting dan die van de HR en EHRM bijna niet mogelijk lijkt)

7.6.2 Verbeterpunt

Op het moment dat de nieuwe wetgeving ten aanzien van levenslanggestraften duidelijk is, is het voor alle advocaten noodzakelijk zich zo spoedig mogelijk daarover te informeren. Dit kan worden gedaan door cursussen te volgen, studie van vakliteratuur en informatieavonden.

7.7 Ideeën België en Duitsland

In hoofdstuk vier is nader stilgestaan bij de tenuitvoerlegging van levenslange gevangenisstraf in België en Duitsland. Het is gebleken dat in beide landen andere wetgeving bestaat. Zo kennen Duitsland en België de mogelijkheid om levenslanggestraften op een bepaald moment in vrijheid te stellen. Daarnaast kennen zij de mogelijkheid van voorwaardelijke invrijheidstelling, in beide landen na vijftien jaar. Daarvoor is wel een herbeoordeling vereist. Uitzondering is als de veroordeelde een bijzondere ernstige mate van schuld heeft; dan verschuift in Duitsland de voorwaardelijke invrijheidstelling naar 20 jaar. In België kan na recidive de levenslanggestrafte na

negentien jaar voorwaardelijk in vrijheid worden gesteld.¹¹¹ Zowel België als Duitsland voldoen aan de eisen van het EHRM.

Het lijkt raadzaam dat de staatssecretaris zich in beide buurlanden oriënteert voordat hij met zijn voorstel naar de Tweede Kamer gaat. Dit betreft het politieke niveau.

Voor de dagelijkse praktijk van de advocaten lijkt het zeker noodzakelijk om de oriëntatie naar andere Europese landen uit te breiden. Daar zijn op basis van verschillende wetgeving verschillende ervaringen, en het lijkt weinig opportuun om hiervan geen gebruik te maken.

Verpaalen Advocaten kunnen een geïnteresseerd bezoek brengen aan hun confrères in bijvoorbeeld Antwerpen of Turnhout.

7.8 Tussenconclusie

De centrale vraagstelling richt zich op aanbevelingen, die eigenlijk ook verbeterpunten kunnen worden genoemd. Wetende vanuit de vorige hoofdstukken welke knelpunten er zijn, zijn we in dit hoofdstuk ingegaan op de inventarisatie daarvan gekoppeld aan verbeterpunten. De deelvraag luidt dan ook: *Welke verbeterpunten kunnen er worden ingezet om de verdediging voor de advocatuur inzake waarin een levenslange gevangenisstraf wordt opgelegd c.q. geëist goed te laten verlopen?* Ook al lijken sommige knelpunten (voorlopig) onoplosbaar, het is prettig te mogen constateren dat er altijd ook weer oplossingen te vinden zijn. De hiervoor genoemde knelpunten kunnen worden verbeterd, met uitzondering van één kwestie: daar waar het politieke besluitvorming betreft. Daar is de ontwikkeling ten aanzien van levenslanggestraften afhankelijk van het proces in het parlement en is slechts ten dele beïnvloedbaar door de advocatuur. De andere verbeterpunten zijn niet altijd revolutionair van aard, maar dat is ook vaak niet nodig. Het gaat om praktische oplossingen voor praktische problemen. Als dit onderzoek ook maar enigszins bijdraagt aan een verbetering rondom het werken met (mogelijke) levenslanggestraften, dan is een belangrijk doel bereikt. Het geheel van dit onderzoek wordt gecomprimeerd samengebundeld via conclusies en aanbevelingen in het volgende hoofdstuk.

¹¹¹ Zie hoofdstuk 4.

8. Conclusie en aanbevelingen

8.1 Inleiding

Het doel van dit onderzoek is om aanbevelingen te geven aan Verpaalen Advocaten voor verbetering van hun rechtsbijstand en/of hun verdedigingsstrategie voor nu en in de toekomst. De vraag die hierbij centraal staat is: *Welke aanbevelingen kunnen worden gegeven aan Verpaalen Advocaten, ter verbetering van de rechtsbijstand en verdedigingsstrategie in zaken waarin een oplegging van een levenslange gevangenisstraf wordt overwogen, door toetsing van de huidige en toekomstige praktijk van rechtsbijstand aan de actuele eisen die in de wet en in de jurisprudentie van (EHRM en HR) worden gesteld?* In dit hoofdstuk zal antwoord worden gegeven op deze vraag. Dit wordt als volgt gedaan: na elke conclusie wordt een aanbeveling gegeven.

8.2 Uitzonderingspositie

8.2.1 Conclusie

Nederland kent de levenslange gevangenisstraf sinds 1886, sinds 1986 is de Gratiwet geactualiseerd. Dat heeft tot op heden niet geleid tot een vervroegde invrijheidstelling (met uitzondering van een persoon die terminaal ziek was). In Nederland blijkt levenslang een leven lang. De vraag lijkt gerechtvaardigd of dat niet in strijd is met artikel 3 van het EVRM. Ten aanzien van levenslanggestraften blijkt Nederland in relatie tot veel andere Europese landen een uitzonderingspositie in te nemen. Wat ernstiger is, is dat Nederland niet voldoet aan de eisen van het EHRM en de criteria van de HR ten aanzien van de tenuitvoerlegging van een levenslange gevangenisstraf, zoals besproken in hoofdstuk 3. De eisen voor de nieuwe Nederlandse wetgeving zijn duidelijk. Indien de staatssecretaris uiterlijk 5 september 2017 met een voorstel komt dat niet voldoet aan de eisen van de HR en EHRM, lijkt de politieke discussie zich op een doodlopend spoor te bevinden. Nederland heeft niet de ruimte om nieuwe wetgeving te maken die ver afstaat van wat de HR en het EHRM al eerder hebben gesteld. Het belangrijkste verschil concentreert zich vooral op de herbeoordeling de termijn van vijftientig jaar zoals die door de HR en het EHRM genoemd wordt, is voor hen een uiterste termijn. In het eerste voorstel van de staatssecretaris is van een herbeoordeling geen sprake in de eerste vijftientig jaar. Daarnaast noemen de HR en het EHRM nog andere criteria die door de staatssecretaris niet worden onderschreven.

8.2.2. Aanbeveling

Teneinde deze ingewikkelde discussie vlot te trekken zouden de verschillende stakeholders actie kunnen ondernemen. Zo zou Verpaalen Advocaten politieke druk kunnen uitoefenen om de Nederlandse wet inzake tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf gelijk op te laten lopen met jurisprudentie. Omdat dit voor een solitair advocatenkantoor niet mee zal vallen, lijkt het wenselijk in gezamenlijkheid met andere kantoren via de Orde van Advocaten lobbywerk in dezen te verrichten.

8.3 Criteria van de HR en het EHRM

8.3.1 Conclusie

Naar aanleiding van de zaak Vinter zijn de door het EHRM gepresenteerde criteria ten aanzien van de herbeoordeling integraal overgenomen door de HR in 2016. Vanuit de EHRM geldt als belangrijkste criterium dat voor een veroordeelde uitzicht moet zijn om vrij te komen. Dit kan gebeuren via een herbeoordeling binnen vijftientig jaar van zijn straf. De veroordeelde moet weten aan welke voorwaarden hij moet voldoen en op welke termijn de herbeoordeling zal plaatsvinden. De staat heeft de plicht tot rehabilitatie en eventueel het aanbieden van een passende medische behandeling. De HR verwoordt dat net wat anders. De HR zal bij de herbeoordeling erop letten of de veroordeelde is veranderd in zijn denken of doen, of de veroordeelde vooruitgang heeft geboekt in termen van resocialisatie en of de

veroordeelde de criteria van herbeoordeling kent. Ook hier telt de termijn van uiterlijk vijfentwintig jaar.

8.3.2. Aanbeveling

Het is Verpaalen Advocaten aan om hierboven genoemde criteria na te lopen of er daadwerkelijk aan is voldaan. Daarnaast is het raadzaam op het op te nemen in hun pleidooi omdat dit de positie van de verdachte sterker lijkt te maken. Zo kan Verpaalen Advocaten in de toekomst hun verdedigingsstrategie verbeteren.

8.4 De buurlanden

8.4.1 Conclusie

Een oriëntatie op België en Duitsland leidt tot de conclusie dat deze twee landen andere wetgeving omtrent de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf kennen. Dit betreft voor de termijn van herbeoordeling en mogelijke invrijheidstelling.

8.4.2. Aanbeveling

Het zou aanbeveling verdienen om de effecten van deze andere wetgeving te inventariseren. Daar waar deze andere wetgeving tot betere resultaten leidt, zou deze wetgeving tot inspiratie voor Nederland moeten leiden. Dit kan gebeuren op het praktisch niveau van de advocatuur zelf maar ook op het beleid c.q. politieke niveau van wetgeving. In het concrete geval van Verpaalen Advocaten zou dat kunnen betekenen dat in hun pleidooien verwezen kan worden naar de goede resultaten van België en Duitsland. Als aantoonbaar is dat levenslanggestraften daar wanneer zij na vijftien jaar vrijkomen succesvol in de maatschappij verder kunnen leven, zou dat meegenomen kunnen worden in hun pleidooien.

8.5 Kennis optimalisering

8.5.1. Conclusie 1

Al eerder is geconstateerd dat de emoties van de cliënt een gunstig verloop van zijn proces in de weg kunnen zitten. De advocaat is niet altijd in staat dit tijdig te herkennen c.q. te voorkomen. Wanneer het niet tijdig herkend wordt, kan het ook nauwelijks voorkomen worden. Om die reden zouden de advocaten naast hun belangrijk rationele input zich ook moeten richten op de 'emoties'. Dit wat vage begrip is zeker in de kwestie van een mogelijke levenslange gevangenisstraf van groot belang, maar moeilijk als zodanig te diagnosticeren voor advocaten. Zij hebben daar minder kennis van en ervaring mee.

8.5.2 Aanbeveling 1

Het lijkt gewenst dat de advocaten, en dat geldt niet minder voor Verpaalen Advocaten, zich verdiepen in het thema emoties. Om de rechtsbijstand in de toekomst te verbeteren is het aan te bevelen om hiervoor een cursus te volgen.

Vanuit deze kennis is het waarschijnlijk eenvoudiger voor een advocaat om in de toekomst met haar cliënt afspraken te maken over zijn rol tijdens het proces: geen emoties tonen die contraproductief zijn voor een goede uitkomst van het proces. Zo kan Verpaalen Advocaten hun verdedigingsstrategie in de toekomst verbeteren.

8.5.3. Conclusie 2

Het is voorspelbaar binnen niet al te lange tijd er duidelijkheid komt omtrent de wetgeving voor de tenuitvoerlegging voor levenslanggestraften. Verpaalen Advocaten zullen in dat verband genooddaakt zijn de ontwikkelingen op de voet te volgen, en dat is meer dan in de krant bij te houden of er al een politiek besluit is gevallen. Naar verwachting zullen, na politieke besluitvorming in de Tweede Kamer, wetgevingsjuristen nog enige tijd nodig hebben om nieuwe wetgeving te maken. Waarna deze opnieuw door het parlement beoordeelt zal moeten worden. Hierdoor moet Verpaalen Advocaten hun verweer anders

gaan voeren omtrent de levenslange gevangenisstraf.

8.5.4 Aanbeveling 2

Op dit moment voeren de advocaten verweer door het standpunt in te nemen dat de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf in strijd is met de Europese jurisprudentie omdat op dit moment nog geen herbeoordeling plaatsvindt in Nederland. Ze voeren aan dat de levenslange gevangenisstraf als gevolg daarvan is uitgesloten en het daarom ook niet mogelijk is om deze straf op te leggen. Dit is gebleken uit paragraaf 5.3. In de toekomst komt hier verandering in en zal het verweer moeten worden aangepast. De toekomstige jurisprudentie zal gaan om uitspraken die nadere invulling geven aan de voorwaarden die gelden voor een tenuitvoerlegging van levenslange gevangenisstraf. Dit alles zal wel in overeenstemming dienen te zijn met artikel 3 EVRM. Het is belangrijk dat de actuele jurisprudentie in de gaten wordt gehouden. Zo zal duidelijk zijn wat gebruikt kan worden in het verweer. De actuele jurisprudentie kunnen zij gaan gebruiken in hun verweer. Zo kan de verdedigingsstrategie van Verpaalen Advocaten in de toekomst worden verbeterd.

8.6 Beperkt verschil van inzicht

8.6.1 Conclusie

Uit hoofdstuk zes is gebleken dat de geïnterviewde advocaten en de rechter de levenslange gevangenisstraf inhumain vinden en een veroordeelde enig perspectief moet hebben op vervroegde vrijlating. Officieren van justitie echter hebben, waarschijnlijk vanuit hun rolopvatting, een andere mening. Zij stellen zich harder op ten aanzien van de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf, al willen zij deze nog steeds opleggen.

Opvallend is dat de meningen van de geïnterviewden eigenlijk vrij weinig verschillen. Geen van de geïnterviewden geeft een principiële andere benadering of oplossing. Alle geïnterviewden blijven binnen hetzelfde kader denken. Geen van de geïnterviewden was in staat om met out of the box ideeën te komen.

8.6.2 Aanbeveling

Een andere relatie tussen daders en slachtoffers komt tot uiting bij het systeem van Restorative Justice. Daar worden daders en slachtoffers met elkaar geconfronteerd en gaan ze op zoek naar een door beide partijen een onderschreven oplossing. Justitie komt dan vaak niet meer aan te pas. Veel landen kennen deze directe koppeling van dader en slachtoffers, bijvoorbeeld Nieuw-Zeeland, Argentinië, Oostenrijk, Finland, Canada en Duitsland. Van een bijrol met spreekrecht is het slachtoffer het middelpunt, feitelijk regisseur van het strafproces geworden. Hoewel er verschillen zijn tussen de landen is het uitgangspunt dat de dader het slachtoffer een straf voorstelt die herhaling voorkomt en de daad compenseert. Pas als dit niet tot overeenstemming leidt verschijnt de strafrechter ten tonele. Ook zware misdrijven mogen worden voorgedragen voor deze route; alleen moord is uitgesloten. Dat laat onverlet dat dit uitgangspunt tot meer creativiteit zou kunnen leiden bij het bedenken van alternatieven voor de reguliere levenslange gevangenisstraf in Nederland. In Nederland kennen we de formele koppeling tussen publiek en privaat (strafrecht) niet.

In Nederland kennen we strafmediation niet. In Nederland is strafrecht een staatsmonopolie. Hier is het slachtoffer grondig uit het strafproces verwijderd en is er een procesgang gemaakt tussen de verdachte en de staat. Wie hier een misdrijf pleegt beschadigt vooral de rechtsorde. Wanneer hier iemand iets fout doet, heeft hij niet een slachtoffer benadeeld, maar de wet overtreden. Veel slachtoffers voelen zich, ondanks spreekrecht een schadevergoeding, toeschouwers in en bij hun eigen proces.

In de situatie van moord is Restorative Justice zijn limiet bereikt. Het slachtoffer kan niet langer voor zichzelf opkomen. Echter, levenslange gevangenisstraf kan ook voor andere typen delicten worden geëist. Met de nodige creativiteit moet het mogelijk zijn zinvolle

alternatieven te bedenken voor bepaalde situaties in het geval van de traditionele eis van levenslange gevangenisstraf.¹¹²

Verpaalen Advocaten zou zich in het kader van de centrale vraagstelling niet hoeven te laten weerhouden om, juist hun rechtsbijstand en/of verdedigingsstrategie te verbeteren, lateraal te denken teneinde interessante, functionele en alternatieve oplossingen te vinden voor hun cliënten.

8.7 Duurzame advocatuur

8.7.1 Conclusie

Advocaten zijn de verdedigers van hun cliënt tijdens zijn proces. Zeker waar de mogelijkheid van een levenslange gevangenisstraf reëel is, is de rol van de advocaat van groot belang.

Het lijkt erop dat na een veroordeling het belangrijkste werk van de advocaat gedaan is.

8.7.2 Aanbeveling

Wetende dat bij levenslanggestraften een herbeoordeling eniger tijd aan de orde zal komen, is het van belang voor de cliënt tijdig te werken aan zijn resocialisatie. Menselijke contacten lijken noodzakelijk voor een effectieve resocialisatie. De 'eigen' advocaat zal doorgaans niet de tijd en middelen hebben om de cliënt met regelmaat gedurende zovele jaren op te zoeken in de gevangenis. Om te voorkomen dat de advocaat over twintig of vijfentwintig jaar met de cliënt in problemen komt bij de herbeoordeling kan worden aanbevolen aan Verpaalen Advocaten te investeren in de lange termijn. De advocaat zou de organisatie op zich kunnen nemen om de cliënt op een natuurlijke manier naar een goede resocialisatie toe te laten groeien door bijvoorbeeld vrijwilligers in te zetten die zeer regelmatig contact willen hebben met de cliënt.

Advocatuur alleen gericht op bijstand tijdens het proces staat haaks op het maatschappelijk streven naar duurzaamheid.

¹¹² Jensma 2012, p. 7.

Literatuurlijst

Boeken

- **Leidraad voor juridische auteurs 2016**
Leidraad voor juridische auteurs, *Voetnoten, bronvermelding, literatuurlijsten en afkortingen in Nederlandse publicaties*, Deventer: Kluwer 2016.
- **Schaaijk 2015**
G.A.F.M. van Schaaijk, *Praktijkgericht juridisch onderzoek*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2015.

Rapporten en scriptie

- **Dijkhoff juni 2016**
Staatssecretaris Dijkhoff, *Kamerbrief over wijzigingen in de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf* (kamerbrief), 2 juni 2016.
- **Dijkhoff september 2016**
Staatssecretaris Dijkhoff, *Reactie op verslag schriftelijk overleg over de levenslange gevangenisstraf* (kamerbrief), 2 september 2016
- **Grinten 2013**
Leonie van der Grinten, *Geen streepjes op de muur* (scriptie), 2013.
- **Stichting Forum Levenslang 2015**
Stichting Forum Levenslang, *Feitelijke gegevens over de levenslange gevangenisstraf* (rapport), 2015.
- **Stichting Forum Levenslang 2016**
Stichting Forum Levenslang, *Statistieken 2016* (rapport), 2016.
- **WODC 2013**
WODC, *De levenslange vrijheidsstraf* (rapport), 2013.

Artikelen in tijdschriften

- **Hattum 2009**
W. van Hattum, 'In de daad een mens. De gratieprocedure levenslanggestraften: departementaal beleid en magistratelijke toezicht, vroeger en nu', *Delikt & Delinkwent* 2009.
- **Hattum 2013**
W. van Hattum, 'Levenslang post Vinter', *NJB* 2013, p. 1956-1964.
- **Hattum 2014**
W. van Hattum, 'Het recht van gratie', *NJB* 2014, p. 2551-2557.
- **Hattum 2016**
W. van Hattum, 'De beleidswijziging levenslange gevangenisstraf', *NJB* 2016, p. 1767-1772.
- **Hirsch Ballin 2010**
Hirsch Ballin, 'Van twee kanten. De tenuitvoerlegging van de levenslange

gevangenisstraf. De duur van de levenslange gevangenisstraf' Rechtsgeleerd Magazijn Themis 2010, nr 2.

- **Jensma 2012**

Jensma, F. (2012), Als Napoleon een Maori was geweest, *NRC Handelsblad*, 19 mei 2012, katern Opinie & Debat, pag. 7.

- **Ten Voorde 2003**

J.M. ten Voorde, 'Het ontstaan en de ontwikkeling van de levenslange gevangenisstraf in Nederland', *Sancties 2003*, p. 270-280.

- **Welten 2013**

W. Welten, 'De levenslange gevangenisstraf, gratie en voorwaardelijke invrijheidstelling in rechtsvergelijkend perspectief', *Proces 2013*, p. 52-61.

- **Willems 2006**

J.C.M Willems, 'Het Verdrag inzake de Rechten van het Kind: waarom VRK goed is en IVRK (eigenlijk) fout', Opgehaald op 25 mei 2017 op <http://digitalarchive.maastrichtuniversity.nl/fedora/get/guid:8de974fc-33f8-4d49-8bfa-949e02452e92/ASSET1>.

Nationale jurisprudentie

- Rb. 26 oktober 2009, ECLI:NLRBBRE:2009:BK1143.
- Rb. 11 juni 2012, ECLI:NL:RBDOR:2012:BX9919.
- Rb. 29 januari 2013, ECLI:NLRBAMS:2013:CA4041.
- Rb. 24 november 2015, ECLI:NL: RBNNE:2015:5390.
- Rb. 14 januari 2016, ECLI:NL:RBAMS:2016:132.
- Rb. 12 december 2016, ECLI:NL:RBGEL:2016:6687.
- Rb. 14 april 2017, ECLI:NL:RBDHA:2017:3801.
- Hof 19 januari 2015, ECLI:NLGHDHA:2015:37.
- Hof 23 november 2016, ECLI:NL: GHARL:2016:9342.
- HR 5 juli 2016, ECLI:NL:HR:2016:1361.

Europese jurisprudentie

- EHRM 9 juli 2013, nrs. 66069/09, 130/10, 3896/10, (Vinter and others/United Kingdom).
- EHRM 26 april 2016, nr. 10511/10, (Murray/The Netherlands).
- BVerfG 21 juni 1977, nr. 45, 187 (Levenslange Freiheitsstrafe).

Kamerstukken

- Kamerstuk II 1975/76, 13 872, nr. 3.
- Kamerstuk II 1984/85, 19 075, nr 3.
- Kamerstuk II 2009/10, 32 123, nr. 10.
- Kamerstuk II 2015/16, 29 279, nr. 325.
- Kamerstuk II 2016/17, 29 279, nr. 325

Wetten en regelgeving

- Wetboek van Strafrecht.
- Wetboek van Strafvordering.
- Gratiwet.
- Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens,